

100 JAAR
Coöperatieve Zuivelfabriek
DRONRIJP

1992

MDCCCXCII

100 JAAR

Coöperatieve Zuivelfabrieken

Dronrijp

VOORWOORD

Dit jaar is het honderd jaar geleden dat het startsein werd gegeven tot de bouw van de zuivelfabriek te Dronrijp.

De eerste steen, gelegd door Mr. Willem Adriaan Bergsma, is nog steeds een stille getuige van dit feit.

Honderd jaar is een zeer respectabele tijd en het is dan ook zeker de moeite waard om bij dit honderdjarig jubileum stil te staan.

Met dat doel is dit gedenkboekje uitgegeven.

Dhr. Jacob H. Dijkstra, administrateur van ons bedrijf, verzamelt reeds jarenlang uit interesse historische gegevens over de zuivelfabriek. Zijn hobby vormde de basis voor dit boekje. Met groot enthousiasme en met investering van veel vrije tijd heeft hij dit boekje samengesteld.

U vindt hierin in woord en beeld een kort overzicht van de honderdjarige geschiedenis van de zuivelfabriek.

Ik hoop dat U het met plezier zult lezen.

S. Folkerts, bedrijfsdirecteur

Dronrijp, mei 1992

I N H O U D

VOORWOORD	5
INHOUD	6
INLEIDING	7
DE OPRICHTING	8
1892- 1927	11
Algemeen	11
De fabriek	13
De veehouders	17
Het personeel	19
1927- 1952	24
De eerste fusies	24
1952- 1967	30
Tussen oud en nieuw	30
1967 - 1979	37
Naar schaalvergrotingen optimale mechanisering	37
1979-1992	44
Van draineerbak naar casomatic	44
DE STAND VAN ZAKEN IN 1992	48
GERAADPLEEGDE BRONNEN	55
Bijlagen: Intro	57
I : Verbouwing 1953	58
II: Verbouwing 1978	60

INLEIDING

De zuivelfabriek „De Volharding” werd een eeuw geleden opgericht met als doel de melk van vijftientig ledenveehouders tot boter en kaas te verwerken. Een belangrijke stap destijds voor deze veehouders, maar niet minder voor de mensen die er steeds hun werk hebben gevonden.

Op dit moment is de zuivelfabriek van Dronrijp één van de grootste melkverwerkende bedrijven in het Noorden en is na vele fusies en concentraties tevens één van de weinige overgebleven fabrieken.

Dat dit feit een gunstige uitwerking heeft op een dorp als Dronrijp, voor wat betreft de werkgelegenheid en de plaatselijke economie, behoeft geen nader betoog.

Dit boekje wil een kleine bijdrage leveren aan het ophalen van eventuele herinneringen en het vastleggen van de honderdjarige geschiedenis van de zuivelfabriek te Dronrijp.

Jacob H. Dijkstra

Coöperatieve
Stoomzuivel-
fabriek
„De Volharding”
te Dronrijp
rond de eeuw-
wisseling

DE OPRICHTING

Op 23 september 1891 werd door 25 veehouders besloten om te komen tot „Een Coöperatieve vereniging tot het oprichten en drijven van een stoomzuivelfabriek te Dronrijp”

Voordat hier verder op in wordt gegaan, volgt eerst een stukje (voor)geschiedenis om toch enigszins een tijdsbeeld te krijgen van het moment waarop dit besluit werd genomen.

Zo rond het jaar 1885 verkeerde de landbouw in zijn algemeenheid in een crisis. Pas na 1895 kwam hier weer wat verbetering in. Deze crisis bracht verschillende (noodzakelijke) veranderingen teweeg.

- Zo emigreerden er in die tijd ongeveer 400 landverhuizers uit Friesland naar Amerika, om daar een beter bestaan op te bouwen.
- De lonen van de arbeiders daalden i.v.m. de slechte resultaten in de landbouw en veeteelt.
- Tevens zag je, door die crisis een zekere radicalisering in het sociale en politieke denken.

Mr. W.A. Bergsma

Terug naar de zuivelindustrie. Door een achterstand op technisch gebied en daarbij een slechte kwaliteit van onze zuivelprodukten hadden deze nationaal maar ook internationaal een minder goede naam gekregen. Hierdoor was men gedwongen om naar nieuwe bedrijfsmethoden te zoeken. Gevolg daarvan was dat door die nieuwe ontwikkelingen het om economische en kwalitatieve redenen beter was de melk in een zuivelfabriek te gaan verwerken in plaats van op de boerderij.

Tijdens die periode werd in 1886 in **Warga** de eerste coöperatieve zuivelfabriek opgericht. Vijf jaar later gevolgd door die van Dronrijp. De fabriek van Dronrijp was dus één van de eerste zuivelfabrieken en behoort nu tot de oudsten.

De aanzet tot het oprichten van de fabriek in Dronrijp, werd indertijd gegeven door de burgemeester van Menaldumadeel, Mr. Willem Adriaan Bergsma, een fervent coöperatief denker.

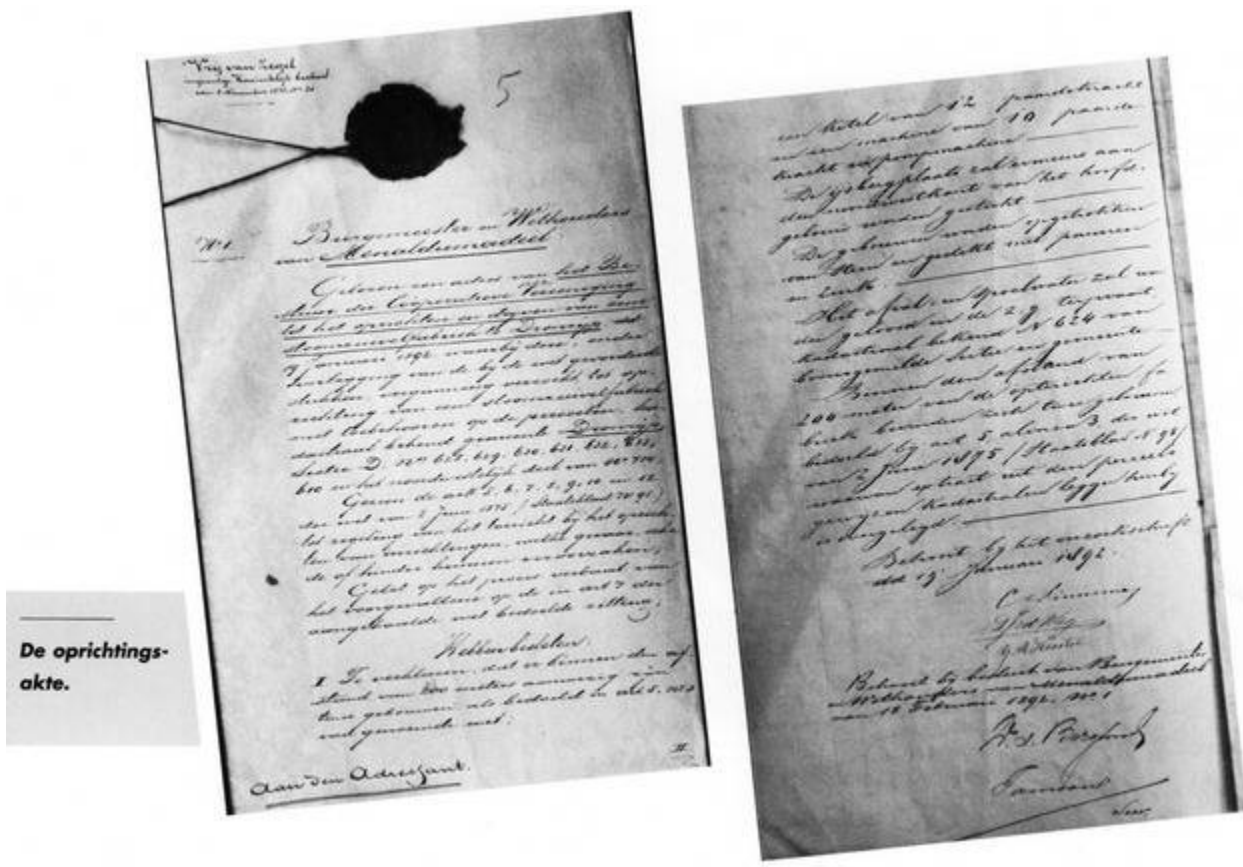
De oprichtingsvergadering vond plaats op 22 april 1891 in de herberg van de Wed. J. S. Terpstra te Dronrijp en 25 veehouders met in totaal 300 koeien tekenden de lijst van oprichting. De naam die de fabriek kreeg was „De Volhar-

ding". Het eerste bestuur werd gevormd door Mr. W. A. Bergsma, dhr. C. Sinnema, dhr. IJ. B. Kestra en dhr. D. J. v.d. Weg. De eerste directeur (beheerder) werd dhr. P. Statema, die dat tot 1908 bleef.

Uit de volgende chronologische opsomming blijkt dat het oprichten van de zuivelfabriek niet zomaar is gegaan.

Uit de archieven kwamen de volgende gegevens:

- 22 april 1891: Er is een commissie gevormd met daarin Mr. W. A. Bergsma, dhr. C. Sinnema, dhr. IJ. R. Kestra en dhr. D. J. v.d. Weg.
Aanwezig 27 personen, waarvan 25 de lijst van oprichting tekenden.
Het stichtingskapitaal bedroeg f 52.000,-.
- 5 mei 1891: Er zijn nu al 47 belangstellenden met 546 koeien. Tevens zijn nu de voorlopige Statuten besproken.
- 19 mei 1891: Bespreking van de Statuten en de situering van de terreinen.
- 17 juni 1891: Grote bijeenkomst met 35 belangstellenden.
Er hebben zich nu 51 personen aangemeld met 575 koeien.
- 28 juli 1891: Verdere bespreking van de terreinen.

- 23 sept. 1891: Vergadering met 25 belangstellenden.
Er wordt voor 104 aandelen à f 200,- getekend.
Tevens wordt nu besloten tot oprichting van de fabriek en de aankoop van een stuk terrein van het Gasthuis.
- 21 okt. 1891: Bespreking van het huishoudelijk reglement.
- 28 okt. 1891: Een vergadering met 28 belangstellenden.
Voorlezing van de akte van oprichting met 25 leden.
Het bestuur wordt nu definitief benoemd, met dhr. C. Sinnema als voorzitter en dhr. D. v.d. Weg als secretaris.
Commissarissen worden P. v.d. Zee en F. v.d. Zee.
Commissaris uit obligatiehouders wordt Mr. W.A. Bergsma, met als pl.v.v. Dhr. Potters van Loon.
De eerste begroting van de fabrieksgebouwen was f 24.121,-. Dit vond men op dat moment te hoog. Zo werd besloten om het bouwterrein in plaats van op 2 m nu op 1½ m boven zomerpeil te maken. De begroting werd nu f 23.272,-.
- 17 dec. 1891: Vergadering met 21 leden. Het huishoudelijk reglement wordt goedgekeurd.
Hoogte van het terrein wordt toch 2 meter.
- 22 dec. 1891: Bouwplan en bestek behandeld en goedgekeurd.
- 27 jan. 1892: Het tekenen van de koopakte van de directeurswoning.
- 16 febr. 1892: De bouw van de fabriek wordt gegund aan dhr. J. Duursma te Deinum voor f 23.241,-.
- 21 juni 1892: Dhr. P. Statema benoemd tot beheerder voor f 1.400,- per jaar en vrij wonen.
- 25 juli 1892: Bespreking over de aanneming van personeel.
- 31 aug. 1892: Benoemd tot botermaker dhr. J. Droge te Leeuwarden; kaasmaker dhr. K. Hoekstra te Stiens; machinist; dhr. H. de jong te Balk; centrifigist; dhr. S. Bantema te Irnsum.
- 1 sept. 1892: Dhr. P. Statema treedt in functie.
- 8 maart 1893: Benoeming van (aanvullend) personeel.

Omstreeks deze tijd is de fabriek in gebruik genomen.

1892 – 1927

ALGEMEEN

Uit de beschikbare gegevens is gebleken dat zij het met tussentijdse uitbreidingen en verhouwingen, de fabriek van 1893 tot 1927 in principe in zijn oorspronkelijke vorm heeft gefunctioneerd.

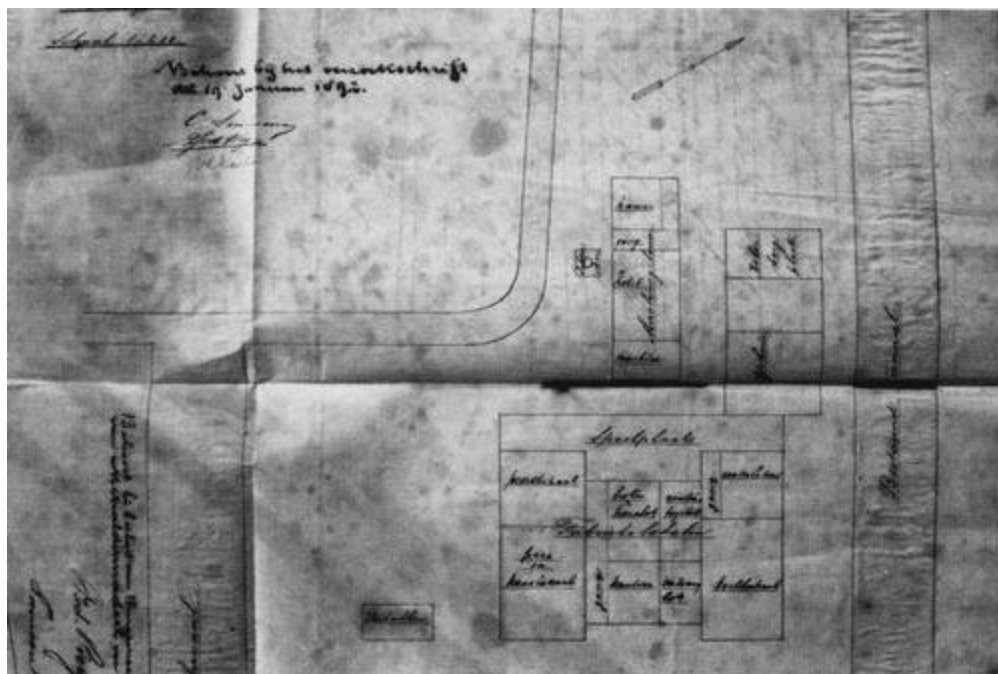
In dit gedeelte wordt die periode tot 1927 beschreven. Dat jaar vond er een werkelijk grote verbouwing, dus verandering plaats.

Wanneer het jaar 1894 als vertrekpunt genomen wordt, is het wellicht aardig om te weten dat de gemeente Menaldumadeel, waar Dronrijp onder valt, op dat moment 10.285 inwoners telde. Nu (1992) zijn dat er 13.297.

De wereld om ons heen stond niet stil en zeker het zuivelgebeuren in de beginperiode ook niet, want in het jaar 1897 werd de Bond van Coöp. Zuivelfabrieken in Friesland opgericht en een jaar later de Friesche Coöp. Zuivel-Export Vereniging (Frico) met als deelgenoten: Achlum, Akkrum, Barthlehiem, Marssum, Giekerk en Dronrijp.

Van bovengenoemde fabrieken is alleen Dronrijp nog in bedrijf.

In één van de eerste jaarverslagen van de Frico is te lezen dat „*de omzet niet groot was*”. Dat kwam doordat de deelgenoten nog vrij waren in het aanbieden van produkten. Later kwam er een verplichting voor het leveren van een deel van de produktie en nog later voor de gehele produktie. De aanvoer en de resultaten stegen toen aanmerkelijk.

De situatieschets behorend bij het verzoekschrift van 19 januari 1892.

Vervolgens werd in 1900 de Kon. Ned. Zuivelbond de F.N.Z. opgericht, in 1901 het Boter Contrôlestation Friesland en een aantal jaren later in 1912 de Coöp. Zuivelbank en het Kaascontrôlestation Friesland (in 1918 in werking) en in 1913 de Coöp. Condensfabriek (eerste produktiejaar 1916).

Op wereldniveau was het in die periode allesbehalve rustig.

De Eerste Wereldoorlog (1914-1918) ontbrandde en ondanks dat Nederland neutraal bleef, ontkwamen we niet aan de algehele malaise die daar het gevolg van was.

Zo was er de mobilisatie, die verscheidene vakmensen aan de fabriek onttrok. De prijs van hulpgrondstoffen steeg schrikbarend en dat had weer invloed op de melkprijs. De prijs van een liter stremsel steeg van *f* 0,60 tot *f* 5,50.

Hout voor botervaten werd 100% duurder en steenkool ging van *f* 11,- naar *f* 60, per ton.

Ingrijpend voor de veehouders was vooral dat de melkproduktie en ook de vet- en eiwitgehalten enorm daalden.

De reden was een zekere mate van ondervoeding van de veestapel. Krachtvoer was helemaal niet aanwezig en er werd dikwijls ruw voer in te geringe hoeveelheid verstrekt.

In deze tijd werd er dispensatie verleend voor het voederen van rapen, knollen en het loof daarvan in verband met de voedselschaarste op dat moment.

Na 1920 werd dat beter en steeg de melkaanvoer weer.

D E FABRIEK

De fabriek heeft in deze periode drie directeuren gehad (toen beheerders genoemd) te weten dhr. Y. Statema van 1892-1908, dhr. S. Haisma van 1908-1917 en dhr. A. K. Rienks van 1917-1936.

In 1893 werd in de fabriek de produktie gestart en twee jaar later vond er reeds een verbouwing plaats.

Deze en verdere verbouwingen en aanpassingen waren noodzakelijk, want steeds meer veehouders sloten zich bij de fabriek aan.

Bovendien veranderden c.q. verbeterden de verschillende zuiveltechnieken.

Op 12 juni 1894 kwam het eerste jaarverslag uit over het boekjaar mei 1893-1894. Wanneer we het 9 pagina's tellende verslag doorbladeren blijkt dat de Coöperatie aan het begin van het nieuwe boekjaar 54 leden telde met 751 koeien en een melkaanvoer had van 2.500.693 kg.

Uit het tweede jaarverslag (1894-1895) kunnen we halen, dat er naast boter, drie verschillende soorten kaas werden geproduceerd. Te weten 12.576 Leidse kazen, 787 Gouda's en 1.777 Edammers. Ook werd er karnemelk en afgeroomde melk verkocht en voor f 25,- aan wei.

In een volgend verslag komen we een beschouwing tegen over de boter- en kaasbereiding. Deze vertoont een frappante gelijkenis met de huidige situatie in de zuivel, nl.: „*De fabrieksmatige zuivelbereiding heeft toestanden in het leven geroepen, die de handel in dit artikel ten zeerste belemmeren.*”

**Voor­aan­zicht van
de fabriek rond
1915.**

Werd vroeger slechts door een deel onzer Friesche veehouders alleen in de zomer kaas gemaakt, door de fabrieken geschiedt zulks gedurende het gehele jaar terwijl bovendien de produktie over het geheel die van vroeger verre overtreft. Dit gevoegd hij het feit, dat het buitenland zich steeds meer op de kaasfabrikatie gaat toeleggen, is de oorzaak, dat de vraag naar dit artikel niet tegen het aanbod kan opwegen en hiervan zijn de lage prijzen het noodzakelijk gevolg”.
Tot zover het betreffende verslag.

Op een gegeven moment in het jaar 1899 vond men dat er een zgn. Nortonput op het fabrieksterrein moest komen. Dat schijnt een hele operatie te zijn geweest. Volgens de beschrijving heeft er welhaast een mijnbouwkundig proces plaats gevonden.

Pas op 153 ! meter diepte vond men water dat helaas van matige kwaliteit bleek te zijn. Het was warm en zout en dus niet erg geschikt voor het gestelde doel (koeling).

In datzelfde jaar werd besloten dat m.i.v. 21 oktober 1899 de fabriek Dronrijp voor een proeftijd van een jaar, overgaat op een ander uitbetalingssysteem. Werd in het begin de melk per 2 kg uitbetaald, in het vervolg ook naar vetgehalte. (vetgehalte toen 3,20%, nu 4,50%). Het vetgehalte-onderzoek gebeurde volgens de Gerbermethode. Speciaal hiervoor werd dhr. F. Bosma uit Heerenveen aangenomen die belast werd met dit onderzoek.

Na dat jaar koos men blijvend voor dit nieuwe systeem.

Het verslag over het boekjaar 1900-1901 geeft aan dat de vereniging toen 80 leden telde met opgave van 1.160 koeien. Ook wordt melding gemaakt van het overlijden van Mr. W. A. Bergsma, die bij de oprichting van de fabriek een grote rol heeft gespeeld. Hij wordt met gepaste eerbied in het verslag herdacht.

Verder werd besloten om verschillende vernieuwingen in de fabriek te doen geschieden. Dat hield in dat er een nieuwe pekelkelder met twee zolders voor kaasberging en een koelinrichting voor boter naast het ijshuis werden gebouwd voor f 3.500,-.

Bovendien werd het ijshuis verbouwd, het laboratorium uitgebreid, de bestaande boterkelder ingericht als regenwaterhak en werden er in plaats van de tot nu toe gebruikte Schwarts-koelvaten, 14 grote bassins van 700 ltr. inhoud aangeschaft voor afkoeling van de melk. Kortom een hele investering.

De gemiddelde wekelijkse uitgaven voor salarissen en werklonen bedroegen f 152,-.

Wat de eerste beheerder betreft, dhr. P. Statema, deze had naast zijn functie nog andere bezigheden. Naast zuivelprodukten had hij ook interesse in zuivelmachines.

Zo stichtte hij samen met de Dronrijper Rein Kuiken in 1900 een kleine fabriek voor zuivelwerktuigen. Een combinatie die een aantal jaren later weer werd ontbonden.

Dhr. Statema ging na zijn periode bij de zuivelfabriek alleen verder met de N.V. Zuivelwerktuigenfabriek „Friesland”. Dat blijkt b.v. uit het jaarverslag van 1911 waarin vermeld wordt dat: „De levering der kaasbakken is opgedragen aan dhr. P Statema” .

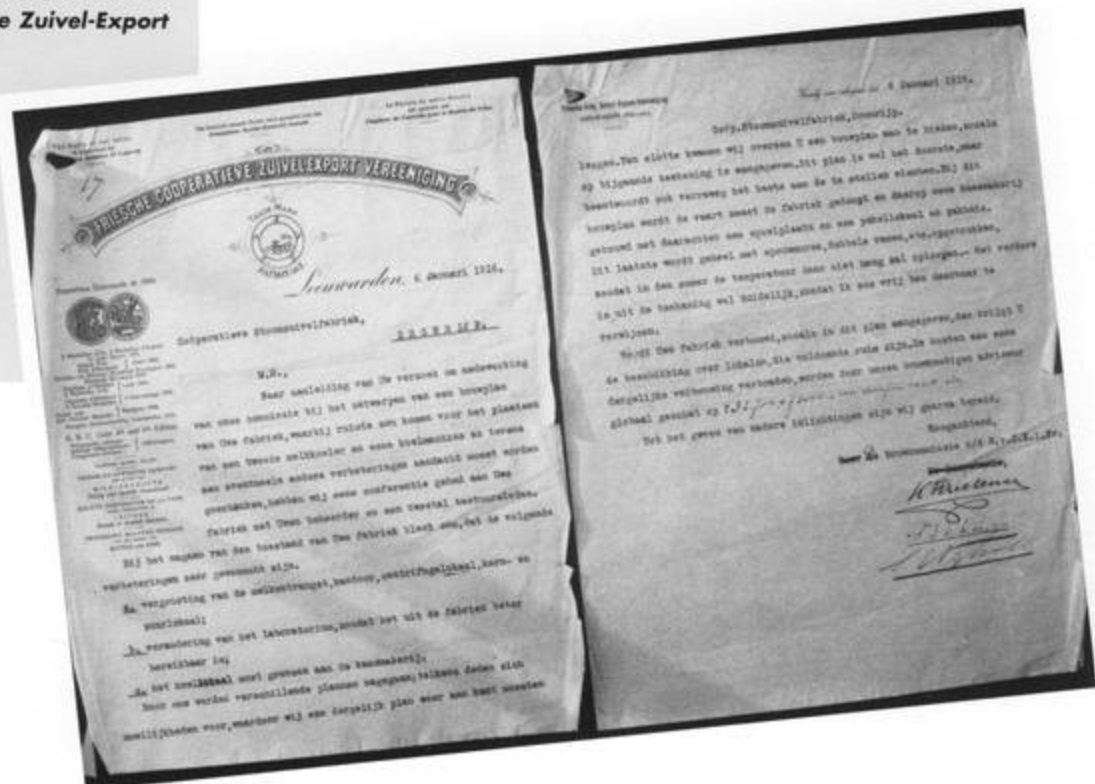
In het jaar 1908 werd dhr. P. Statema opgevolgd door dhr. S. Haisma uit Irnsum. die uit een zestal kandidaten werd gekozen.

Zijn aanvangsalaris bedroeg, f 1.300,- per jaar en vrij wonen.

Een jaar later wordt aangegeven dat de fabriek een lidmaatschap heeft bij de volgende instanties:

- De Bond van Coöp. Zuivelfabrieken in Friesland;
- Het Boter Contrôlestation der Friesche Maatschappij van Landbouw;
- De Friesche Coöp. Zuivel Export vereeniging (Frico);
- De Coöp. Kleursel- en Stremselfabriek; .
- De Onderlinge-Omslag-Risico vereeniging en
- De vereeniging tot het bestrijden van knoeierijen in de Boter- en Kaashandel.

Een brief van de Friesche
Coöperatieve Zuivel-Export
Vereniging
uit 1916
waarin
advies
wordt
gegeven
m.b.t. het
bouwplan.

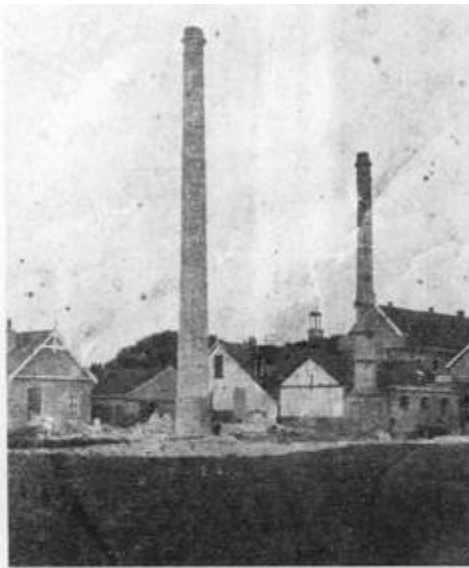
De laatste klinkt nu wat komisch, alhoewel zij toen wel noodzakelijk geweest zal zijn. Waarschijnlijk is zij de voorloper geweest van de keuringsdienst voor Waren.

Rond 1911 was er weer een verbouwing. Er werden twee nieuwe ketels geplaatst, terwijl er in 1913 een elektrische installatie kwam en een elektromotor werd geïnstalleerd, gevolgd in 1916 door een elektromotor van 25 p.k. voor het drijven van een koelmachine en als reserve van de stoommachine. Intussen waren in 1914 aan het Holpaed vier fabriekswoningen gebouwd. De huurprijs werd vastgesteld op f 1,50 per week.

De beheerder dhr. S. Haisma verliet in 1917 de fabriek en werd vervolgens directeur van de Coöp. Kleursel- en Stremselfabriek.

Dhr. A. K. Rienks uit Langweer, gekozen uit 36 aanmeldingen, werd de nieuwe beheerder.

In 1919 waren er plannen voor een rigoureuze verbouwing. Men kwam echter tot de conclusie dat die beperkt moest blijven, omdat in de toekomst een plan tot het bouwen van een nieuwe fabriek aan de orde zou komen. Daarom werd alleen het pekellokaal aangepakt.

De gemetselde schoorsteen wordt vervangen door een schoorsteen van gewapend beton.

In dit jaar was de melkaanvoer 4.685.807 kg melk. Dat was 723.500 kg minder dan het jaar daarvoor. De reden is al eerder genoemd, nl. de voedselschaarste. In 1920 steeg de aanvoer weer tot 5.186.956 kg, ruim een half miljoen kg meer dan het vorige boekjaar.

In 1927 vond uiteindelijk de reeds in 1919 aangekondigde en gewenste grote verbouwing plaats.

DEVEEHOUDERS

Voor de positie van de veehouders was de melkprijs in het begin uiteraard van groot belang. Die melkprijs werd per 2 kg Uitbetaald en bedroeg het eerste jaar 8,82 cts. voor leden en 8,4 cts. voor de *leveranciers*.

Het tweede boekjaar (1894-1895) geeft echter een duidelijk lagere melkprijs te zien en wel 7,56 cts. per 2 kg.

In het jaarverslag wordt de reden aangegeven met de volgende opmerking: „*Het afgelopen boekjaar kenmerkte zich bijzonder, vooral ten opzichte van den prijs der boter door gedrukte markten*”.

En vervolgens: „*De middenprijs der eerste keurnotering aan De Waag te Leeuwarden (s Vrijdags-markt) was het vorig boekjaar f 47,80 per ¼ vat, tegen f 40,10 in het afgelopen boekjaar*”.

Het verschil was dus gemiddeld f 7,70 per ¼ vat of 19¼ cts. per kg en dat leverde de fabriek f 18.000,- minder op, dit is 0,63 cent per kg geleverde melk. Ook de kaasprijzen waren dat jaar ‘gedrukt’ geweest, hetgeen mede de melkprijs negatief had beïnvloed. De onkosten bedroegen dat jaar 1,25 cent per 2 kg melk.

Wanneer we een aantal jaren verder gaan en zo rond 1910 zijn gekomen, zien we dat de melkprijs rond de 6 cent per kg ligt. De melk aanvoer is op dat moment al gestegen tot 5,7 miljoen kg.

Als we nu even een kleine sprong in de tijd maken, belanden we bij het jaar 1919. In dat jaarverslag komen we iets tegen wat nu ondenkbaar is, nl. „*de entree voor leden is bepaald op f 1,- per aangegeven melkkoef*”.

Het melkvervoer was in die tijd ook al een hele organisatie. Er waren 11 melkvervoersritten met vergoedingen variërend van f 18,- tot f 75: per week.

Hierbij zien we bekende namen zoals b.v. de route Schingen door R. Okkinga, Kingmatille door Y. Mie-

Een brief uit
1899.

dema, Schatzenburg door S. Vaas, Hooiweg door Y. Jorritsma en Poelweg door H. Bruinsma enz.

Verder wordt gemeld dat de leden gemiddeld 60% wei en 10% karnemelk gratis terug ontvingen wat toch wel op 1½ cts. per liter melk kan worden gesteld. De bijschrijving van het ledenkapitaal bedroeg 2 cent per 100 kg.

Naar aanleiding van de kwaliteit (duurzaamheid) van de melk wordt opgemerkt „’t kon beter”. De veehouders kregen dan o.a. het advies om voor en tijdens het melken niet met mest te rijden en niet te melken in vuile ‘jisters’.

De onkosten bedroegen dat jaar 2,36 cts. per kg melk, wat aanzienlijk genoemd werd en te wijten was aan de melkvervoerskosten, onderhoudskosten, de hoge prijs van de hulpstoffen en geciteerd: „*Het zeer hoge bedrag uit te keren voor lonen, hetgeen ook niet anders kan en moet*”. Een dergelijk onkostencijfer, had men zes à zeven jaar geleden niet voor mogelijk gehouden.

Het jaar daarop (1920) werden 11 nieuwe leden ingeschreven waaronder voor de Dronrijpers weer bekende namen voorkomen zoals b.v. J. S. Bruinsma, J. Stornebrink, P. Tj. Wijngaarden en J. Kamminga.

In dat jaar werd per week van elke 12 melkmalen een monster genomen en op vetgehalte onderzocht, terwijl tweemaal per week controle plaats vond op "*de duurzaamheid der melk*".

**De eerste
jaarverslagen.**

HET PERSONEEL

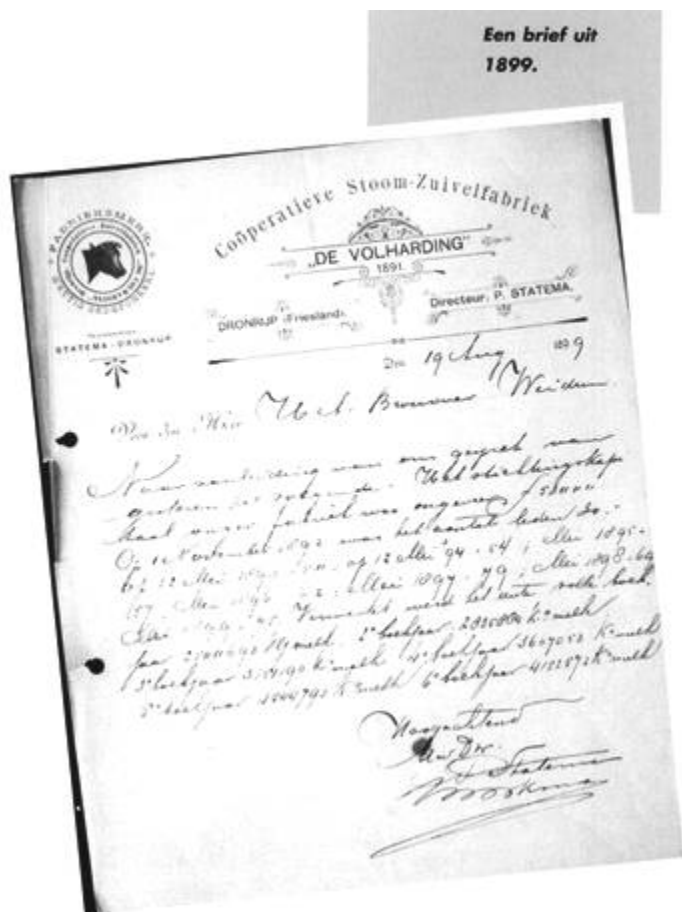
Tijdens het eerste productiejaar waren er gedurende de zomermaanden geregeld elf mannen en een vrouw en in de wintermaanden negen mannen aan de fabriek werkzaam.

Per week werd totaal aan loon respectievelijk f 95,- en f 64,- uitbetaald. Er was kennelijk weinig wisseling in het personeelsbestand, want in het tweede jaarverslag komen we deze opmerking tegen: „dat het ons een genoegen doet mee te delen, dat gedurende het gehele jaar hetzelfde personeel werkzaam was”. Een zelfde opmerking treffen we aan in het verslag van 1900 met nog deze toevoeging: „Het is stellig niet in het belang van de fabriek indien af en toe wisseling van werkkrachten plaats heeft, doch bekendheid met het werk bevordert ongetwijfeld zeer een geregeld verloop der werkzaamheden”. Dat getuigde toen al van een goed inzicht.

Er was toen duidelijk al sprake van een zeker sociaal beleid want in deze beginfase had de fabriek zelf reeds een ziekenfonds opgericht. In één van de verslagen wordt melding gemaakt van het feit dat „het ziekenfonds onder het personeel zich nog steeds in gestadigen bloei mocht verheugen en dat het vorig jaar slechts driemaal uitkeeringen behoeften te worden gedaan bij voorkomende ziektegetallen”. De contributie voor deelname aan het ziekenfonds was bepaald op 2% van het werkloon, terwijl door de „vereeniging een evenreedig hoog bedrag in .het fonds werd gestort”.

Het batig saldo bedroeg in 1896 f 174,65. De uitkering met vol loon ging tot maximaal een half jaar, daarna werd de uitkering beëindigd. In 1913 werd dit ziekenfonds opgeheven en kwamen de risico's van ziekte en ongevallen voortaan geheel voor rekening van de fabriek.

In 1906 kwam er van fabriekswege een soort bedrijfs-C.A.O. met een opsomming van rechten en plichten. De volgende artikelen dienen ter illustratie:

Een brief uit
1899.

Artikel 4: De werktijd zal onder gewone omstandigheden hoogstens per dag bedragen: In de maanden Mei, juni en Juli twaalf uren, in de maanden December, Januari en Februari acht uren en in den overigen tijd tien uren.

Artikel 5: Als de werkzaamheden zulks toelaten zal het personeel minstens om de acht dagen een vrijen dag genieten en om de vijf weken een vrijen zondag.

Wel een verschil met vandaag de dag. Omstreeks 1913 werden de vrije dagen en zondagen groepsgewijs volgens schema vooraf toegewezen.

Voor het jaar 1918 resulteerde zulks in een vakantie van 4 resp. 6 aaneengesloten dagen tijdens de zomer- en wintermaanden.

Echter de vrije zondagen vervielen en werden opgenomen in de regeling van om de 8 dagen een vrije dag, zodat „*des Zondags méér personeel aan de fabriek aanwezig is dan tot dusver*”.

Artikel 8: Tijdens ziekte van het personeel gaan de vrije dagen door, tenzij er geen plaatsvervanger te verkrijgen is.

Het personeel treedt dan als zodanig op en wordt beloond uit het ziekenfonds overeenkomstig hun gewoon loon.

Als algemene bepaling gold ook toen al: „*Rookten zowel als pruimen is gedurende de werkzaamheden in de fabriek verboden*”.

Kijken we nu nog eens even naar die arbeidsdag, dan blijkt het volgende.

In een enquête, gehouden in 1907 door het N.V.V. met betrekking tot de arbeidstijd, maakte een werknemer van de fabriek de volgende opmerking:

„*Door de eigenaardige omstandigheden van ons bedrijf is het niet mogelijk in kort bestek een beeld te geven van de werktijd. Een normale arbeidsdag bestaat in ons bedrijf niet. In de regel wordt zolang gewerkt tot het werk in het vak waarin men werkzaam is, gedaan is, d.w.z. na het verwerken van de melk de gereedschappen schoon zijn*”. Dat hield in dat de werkdag ook wel eens 14 uren duurde. Volledigheidshalve moet wel vermeld worden dat het in andere bedrijfstakken niet veel beter was.

Als we naar 1911 gaan, zien we dat naast het normale loon er voor de vakmensen ook nog wat extra's te verdienen was. Zo kon de eerste botermaker een premie krijgen van f 1,50 wanneer hij op de wekelijkse keuring 60 punten of meer behaalde. Waren dat 75 punten, dan ontving hij nog f 0,50 extra.

Echter wanneer het watergehalte van de boter te hoog was volgens het onderzoek van het Botercontrôle station of van de Fr.C.Z.E.V. (Frico) werd hij 50 cts. gekort. Dat premiesysteem gold ook voor de tweede botermaker en centrifugist, alleen dan voor de helft van de bedragen, maar voor de laatst genoemden gold de korting niet.

De kuiper ontving voor het opknappen en dichtmaken van brokvaten 2½ cent en voor zesde en twaalfde botervaten per vat 1 cent.

De winkelvrouw ontving boven haar weekgeld (f 2,- voor eenmaal werken) nog 1% van de inkomsten uit de verkoop aan particulieren.

In 1918 was het zover dat er een pensioenregeling werd afgesloten. Er werd afgesproken dat de fabriek zich bij het Coöp. Verzekeringfonds zou aansluiten voor een pensioenverzekering van f 5,- per week. Het personeel verzekerde zich zelf bij voor f 2,- per week.

Twee jaar later bleek de melkprijs zo gunstig te zijn, dat een verzoek van het personeel om een extra toeslag te ontvangen, werd ingewilligd. Getrouwde werknemers kregen f 20,- en verder nog f 5, voor ieder kind dat niet in eigen behoefte kon voorzien.

Vrije dagen voor het Personeel vanaf 30 Maart 1913—31 Maart 1914.

Maanden.	Groep 1.	Groep 2.	Groep 3.	Groep 4.	Groep 5.	Groep 6.	Groep 7.
Maart	7 15 23 30	8 16 24 31	1 9 17 25	2 10 18 27	3 11 20 28	4 13 21 29	6 14 22 30
April	1 9 18 26	2 11 19 27	4 12 20 28	5 13 21 29	6 14 22 30	7 15 23 31	8 16 25
Mei	3 11 19 27	4 12 20 29	5 13 22 30	6 15 23 31	7 16 24	8 17 25	9 18 26
Juni	6 14 22 30	7 15 23 31	8 16 24	9 17 25	10 18 26	11 19 27	12 20 28
Juli	7 15 24	8 17 25	1 10 18 26	2 11 19 27	3 12 20 28	4 13 21 29	5 14 22 30
Augustus	1 9 17 25	2 10 18 26	3 11 19 28	4 12 21 29	5 14 22 30	6 15 23 31	7 16 24
September	3 12 20 28	4 13 21 29	5 14 22 30	6 15 23 31	7 16 24	8 17 25	9 18 26
October	5 13 21 30	6 14 23	7 16 24	8 17 25	9 18 26	10 19 27	11 20 28
November	8 16 24	1 9 17 25	2 10 18 26	3 11 19 28	4 12 21 29	5 14 22 30	6 15 23 31
December	1 9 18 26	2 11 19 27	4 12 20 28	5 13 21 29	6 14 22 30	7 15 23	8 16 25
Januari	3 11 19 27	4 12 20	5 13 22	6 15 23	7 16 24	8 17 25	9 18 26
Februari	8 16 24	1 9 17 25	2 10 18 26	3 11 19 27	4 12 20 29	5 13 22 30	6 15 23 31
Maart	7 15 23 30	8 16 24 31	1 9 17 25	2 10 18 26	3 11 19 27	4 12 20 28	5 13 21 29

Vrije Zondagen voor het Personeel vanaf 30 Maart 1913—31 Maart 1914.

Maanden.	Groep 1.	Groep 2.	Groep 3.	Groep 4.	Groep 5.
Maart	7 15 23 30	8 16 24 31	1 9 17 25	2 10 18 27	3 11 20 28
April	1 9 18 26	2 11 19 27	4 12 20 28	5 13 21 29	6 14 22 30
Mei	3 11 19 27	4 12 20 29	5 13 22 30	6 15 23 31	7 16 24
Juni	6 14 22 30	7 15 23 31	8 16 24	9 17 25	10 18 26
Juli	7 15 24	8 17 25	1 10 18 26	2 11 19 27	3 12 20 28
Augustus	1 9 17 25	2 10 18 26	3 11 19 28	4 12 21 29	5 14 22 30
September	3 12 20 28	4 13 21 29	5 14 22 30	6 15 23 31	7 16 24
October	5 13 21 30	6 14 23	7 16 24	8 17 25	9 18 26
November	8 16 24	1 9 17 25	2 10 18 26	3 11 19 28	4 12 21 29
December	1 9 18 26	2 11 19 27	4 12 20 28	5 13 21 29	6 14 22 30
Januari	3 11 19 27	4 12 20	5 13 22	6 15 23	7 16 24
Februari	8 16 24	1 9 17 25	2 10 18 26	3 11 19 27	4 12 20 29
Maart	7 15 23 30	8 16 24 31	1 9 17 25	2 10 18 26	3 11 19 27

Ook toen al werd het van belang geacht goede arbeidsvoorwaarden te creëren, zoals duidelijk blijkt uit het volgende citaat: „Om tot een 1-ste klas product te komen, behoren de lonen en arbeidsvoorwaarden waaronder wordt gewerkt van dien aard te zijn, dat het personeel rustig denkende en onbezorgd zich aan zijn taak kan wijden”.

In die tijd kwam ook reeds het begrip minimumloon aan de orde. Er wordt melding gemaakt van het feit dat het minimumloon voor volslagen werklieden overeenkomstig het verzoek van de vakbondsfederatie Franeker gesteld werd op f 26,- per week.

Tegelijk met dat verzoek was aangedrongen om te komen tot een arbeidsdag van maximaal 8 uur, maar de regeling bleef zoals hij was.

Tot slot volgt hier nu een loonstaatje uit het jaar 1920 met een bijpassende groepsfoto.

De functieën en de weeklonen zijn als onderstaand:

Namen.	Betrekking.	Loon.
S. Sietsma	assistent-directeur	f 30 —
Tj. Bouma	melkecontroleur	" 28 —
Jac. Meijer	"	" 28 —
J. Advocaat	chef-kaasmaker	" 32 —
J. van der Veen	1e kaasmaker	" 30 —
D. Dijkman	2e "	" 28 —
E. Veenstra	2e "	" 28 — *)
R. Terpstra	pl.v.v. botermaker enz.	" 27 50
B. Terpstra	monsternemer-werkm.	" 27 — *)
B. Groothof	3e kaasmaker	" 27 — *)
W. van Ruiten	1e botermaker	f 30 —
F. Boersma	1e machinist	" 25 — †)
P. Riemersma	centrifugist	" 28 —
D. Buwalda	1e melkontvanger	" 28 —
A. Jellesma	pakhuis knecht	" 27 50
T. Dijkstra	koelknecht	" 27 —
J. de Haan	kuiper	" 28 —
S. Buikstra	pl.v.v. machinist enz.	" 28 —
E. Hiemstra	wei- en karnem.tapper	" 27 —
O. Dijkstra	2e botermaker	" 28 —
Harmke Westra	winkeljuffrouw	" 10 —
F. Hoekstra	klerk	" 19 —
S. Terluin	2e melkontvanger	" 27 —
O. de Bruin	pekelknecht	" 27 —
C. de Groot	hulpmonstern. werkm.	" 27 —
A. van der Meer	2e machinist	" 21 —

*) Plus f 0.50 voor diploma F. N. Z. (de chef-kaasmaker en de 1e kaasmaker zijn eveneens in bezit van diploma F. N. Z., doch genieten hiervoor geen extra vergoeding).

**Het personeel van de
zuivelfabriek de
Volharding in Dronrijp.**

Achterste rij: Douwe Dijkman,
Jacob Advocaat, Durk Buwalda,
Oebele Dijkstra, Anne

Jellesma, Ingbert

Feenstra, Wiebe van

Ruiten en Tjeerd

Bouma, Tweede rij:

Sake Sietsma, Jaap de

Haan, Kees Halma,

Hendrik Kerkhof,

Okke de Bruin, Bouke

Groothof, Sjerp

Terluin, Jan van der

Veen, Jacob Meijer,

directeur Rienks.

Derde rij zittend:

Mindert Buikstra,

Pieter Riemersma,

Broer Terpstra, Kees

de Groot, Evert

Hiemstra, Tabe

Dijkstra, Fokke

Hoekstra.

1927-1952

DE EERSTE FUSIES

De grote verbouwing in het jaar 1927 heeft de fabriek toentertijd een nieuw en groter uiterlijk gegeven.

De gezichtsbepalende puntdaken verdwenen bijvoorbeeld en maakten plaats voor platte daken, maar ook verder werden interne verbouwingen en noodzakelijke aanpassingen uitgevoerd. Het resultaat was een grotere fabriek met meer productiecapaciteit.

Het boekjaar 1928-1929 gaf een goed resultaat en een goede melkprijs te zien, ondanks een daling van de melkaanvoer. De melkaanvoer was 6.716.338 kg, hetgeen 54.000 kg minder was dan het jaar daarvoor. Er werd 136.423⁰⁵ kg boter geproduceerd voor f 284.747,75 en zes verschillende kaassoorten voor f 335.423,11. Zo werd er naast Gouda, Edammer en Friesche kaas ook Commissie, Cheddar en Cheshire gemaakt.

Tevens werd volle melk, ondermelk en room aan de C.C.F. geleverd en melk, karnemelk en brij (111.484 ltr.) aan de leden en melkventers in het dorp. Kortom: alles leek op dat moment gunstig en de toekomst florissant. Maar niets bleek minder waar, want in het jaar daarop waren de eerste tekenen van de naderende crisis al merkbaar. De melkaanvoer daalde in dat boekjaar (1929-1930) met 470.000 kg.

De fabriek na de verbouwing van 1927.

De reden daarvan was, zo lezen we in het verslag: *„De groote en langdurige droogte van verleden zomer en nazomer, waardoor grasgroei zo goed als heeft stilgestaan en weilanden hier den ganschen zomer een schraalheid en een dorheid te zien gaven als bijna nog nooit gekend. Een hooioogst zoo miniem als zich in jaren niet heeft voorgedaan, heeft velen genoodzaakt vee af te zetten in tijden dat daar anders nog niet aan zou worden gedacht”.*

Het één met het ander had een zeer geringe melkaanvoer tot gevolg, hetgeen een ongunstige uitwerking op de exploitatie had.

Maar dit was niet de enige reden waarom het dat jaar niet goed ging in de zuivel. De belangrijkste reden was de armoe en de werkloosheid in Europa, waardoor er onvoldoende geld bij de mensen was om de produkten te kopen. Bovendien vierde het protectionisme hoogtij.

Zo moest de toch al kleinere produktie, voor prijzen worden verkocht „....zoals men die de laatste jaren niet meer gekend had. De handel in boter en kaas was eigenlijk steeds zeer gedepremerd, lusteloos, van begin tot einde zodanig, dat er dikwijls geen juiste prijzen waren aan te geven.”

Het verslag gaat dan verder: *„Of dit alles ook zo zou zijn als de Friesche fabrieken méér eenheid in de afzet betrachten, kan men moeilijk aantonen; een feit is het evenwel dat door ontactisch op de markt te brengen en om te verkopen, elk bod wordt geaccepteerd, de handel baas wordt gelaten en de markt lam geslagen, de prijzen onzinnig gedrukt”.*

Achteraf zou je misschien kunnen zeggen, dat deze voorzichtig uitgesproken gedachte voor meer samenwerking en concentratie, een eerste aanzet is geweest tot de latere fusies.

**De melkont-
vangst om-
streeks 1930.**

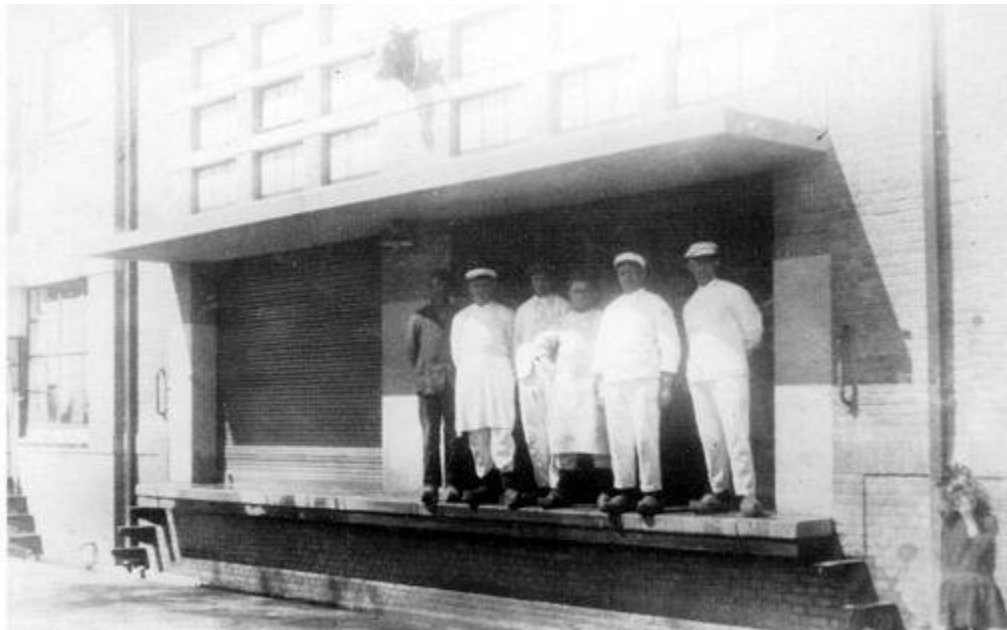
V.l.n.r.: onbekend;

E. Hiemstra,

O. Dijkstra,

onbekend,

T. Dijkstra, K. Halma.

Vanwege deze economische neergang kwam er in 1932 een Crisiszuivelwet. Krachtens deze wet werd een heffing op alle eetbare vetten gelegd om daarmee een toeslag op de tot produkten verwerkte melk mogelijk te maken.

Hoe slecht het ondertussen ging blijkt uit de volgende cijfers.

In 1925 werd er in Friesland nog gemiddeld 12,08 cent per kg melk uitbetaald. Deze prijs daalde via 10,60 cent in 1928 naar 6,21 cent in 1932 en zelfs tot 5,70 cent in 1934. Tengevolge hiervan daalden de kosten voor levensonderhoud niet 8 % en hierdoor werden de werknemers gedwongen een loonsverlaging van f 1, per week te accepteren.

Zo rond 1934 was het dieptepunt van deze crisis bereikt en trad een verbetering in.

Een jaar later fuseerde de fabriek van Dronrijp met die van **Ried** (opgericht in 1889). De eerste fusie in 43 jaar. Meerdere fusies zouden toen nog volgen. Niet alleen Ried voegde zich dat jaar bij Dronrijp, maar ook een deel van de leden van de fabriek „Hoptille” te **Hijlaard** ging, wegens sluiting van het bedrijf, over naar Dronrijp.

Dat laatste gebeurde ook in 1939 bij het sluiten van de fabriek in **Winsum** (opgericht in 1897).

De reden voor deze fusies was dezelfde als die indertijd ten grondslag heeft gelegen aan de oprichting van de fabriek, nl. het behalen van groter economisch voordeel door samenwerking.

Tussen deze fusies in vond er in 1936 een directiewisseling plaats.

Dhr. A. K. Rienks ging met pensioen en werd opgevolgd door dhr. J. Jansma die tot 1962 zou blijven.

Omstreeks 1936 had de fabriek in Dronrijp al een melkaanvoer van ongeveer 11 miljoen kg melk, wat 4 x zoveel was als bij de start in 1893.

Net toen het de goede kant leek op te gaan, begon de geschiedenis zich weer te herhalen. De Tweede Wereldoorlog brak uit met de bekende gevolgen en menselijke tragedies.

De melkaanvoer daalde in die oorlogsperiode ongeveer met de helft. Een reden was ongetwijfeld het leveren van melk aan particulieren buiten de officiële kanalen om. Tijdens die periode bestond voor alles en nog wat het zgn. distributiebonnen systeem.

Als een soort service had de fabriek in Dronrijp voor de zuivelbonnen haar eigen mapje laten maken.

Na deze „*donkere periode*” kwam de tijd van wederopbouw. Het eerste na-oorlogse verslag van de fabriek kwam in juli 1946 uit. Daarin wordt aangegeven dat er nodig nieuw materiaal aangeschaft moet worden i.v.m. slijtage, maar dat wegens de heersende schaarste en duurte dat niet gemakkelijk is.

Er wordt verder aangemaand tot een goed en langdurig gebruik van de bestaande apparatuur. Speciaal de melkbussen worden genoemd. Door de weer stijgende melkaanvoer moeten de reservebussen worden gebruikt. Er wordt geconstateerd dat gedurende de bezetting er heel wat ‘*verloren*’ zijn gegaan of nu niet meer bruikbaar zijn.

Zodra er nieuwe te krijgen zijn zullen ze vervangen worden, aldus het verslag. Uit het verslag blijkt ook dat bij de grote verbouwing van 1927, de machinekamer en het ketelhuis als enige in de oude staat zijn gebleven en dan nodig aan verbouwing toe zijn.

De Jeepmelkerij
(op de achtergrond de katholieke kerk te Dronrijp).

Er wordt dan gezegd dat „*direct verbouwd zal worden zodra er weer behoorlijk materiaal te krijgen is tegen normale prijzen*”.

De melkaanvoer was dat jaar nog lang niet op het voor-oorlogse niveau. Een gevolg o.a. van een tekort aan kunstmest en goed krachtvoer, maar ook van een tekort aan melkers.

Sommige boeren moesten zo noodgedwongen hun veestapel inkrimpen.

Ondanks de problemen in die tijd met het verkrijgen van materialen en met de prijs daarvan, kwam de fabriek in Dronrijp met een nieuwigheid.

Wegens het tekort aan melkers, ontwikkelde directeur Jansma met financiële steun van de B.v.C.Z. en geholpen door nieuw ontwikkelde technieken op het gebied van machinaal melken, het machinaal melken in groepsverband met behulp van Jeepinstallaties. Was er voor dit project nog weerstand bij de veehouders tegen het machinaal melken, na dit project verdween die vrijwel geheel. Deze Jeep-activiteit heeft slechts kort geduurd, maar heeft zijn doel bereikt. Directeur Jansma blijkt niet alleen een goed coöperator, maar ook een vooruitstrevend en vindingrijk man te zijn geweest.

Ondertussen zijn we in het begin van de vijftiger jaren beland.

Uit het jaarverslag 1951-1952 blijkt, dat de melkaanvoer toen 11.540.410 kg melk bedroeg met een vetgehalte van 4,03%.

Onder het hoofd „Personeel” staat geschreven dat er dat jaar een premieregeling is ingevoerd op basis van de uitslagen der keuringen van de produkten welke aan de Frico geleverd werden. Als de uitslag boven het gemiddelde lag, werd de toeslag verdeeld op basis 50:50 Men verwachtte zo een grotere interesse van het personeel voor de kwaliteit van de produkten.

**De fabriek bij het
60-jarig bestaan
in 1952.**

Verder is er dat jaar sprake van enige moeilijkheden rond het afsluiten van de Arbeidsvoorwaarden (Landelijke C.A.O. ingesteld in 1947).

Maar zo lezen we tot besluit: „Voor de samenwerking met het personeel hebben wij niets dan lof”.

Het verslag eindigt met de mededeling dat het volgende jaar verbouwd zal worden en dat de opdracht gegund is aan de Fa. Westerbaan te Leeuwarden voor f 167.845,- (begroot f 182.650,-). Op dat moment was er al een begin gemaakt met de bouw van een nieuwe schoorsteen, ketelhuis, machinekamer en werkplaats.

De hoop is, aldus de directeur, dat het volgend jaar alles klaar is en er excursies georganiseerd kunnen worden.

Het is dan 1952 en de fabriek bestaat 60 jaar.¹

De heer A. K. Rienks

heeft gisteren afscheid genomen als directeur der Coöp. Zuivelfabriek te Dronrijp, na bijna veertig jaar in dienst der coöperatieve zuivel-fabriek te zijn geweest, onderscheidenlijk als directeur der fabrieken te Diever, Noordlaren, Oosterend, Langweer en Dronrijp.

Leeuwarder Courant 12 febr. 1936

¹ Zie in onderstaande site integrale tekst van gedenkboekje „60 jaar Coöperatieve Zuivelfabriek „DRONRIJP”

1952 – 1967

TUSSEN OUD EN NIEUW

Wanneer de leden van de Dronrijper zuivelfabriek straks met hun vrouwen naar hun fabriek worden uitgenodigd om eens te zien wat bestuur en directie met de „slumpe jild” gedaan hebben in de verbouwing, dan mogen ze weten, dat daar op het ogenblik in Dronillp een zuivelverwerkingsapparaat staat dat op verschillende gebieden zijn gelijke niet kent”.

Zo opende de Leeuwarder Courant in 1952 ² het artikel over de verbouwde fabriek in Dronrijp.

Het is zeker niet de bedoeling om dat nu te bagatelliseren, integendeel; die laatste opmerking van de L.C. was toen terecht. Want de fabriek in Dronrijp was inderdaad voor die tijd een hypermoderne fabriek met allerlei nieuwe technische ontwikkelingen. Maar in vergelijking met het hedendaagse zuivelgebeuren kun je zeggen dat, voor wat betreft deze verbouwing, er slechts sprake is geweest van een ontwikkelingsfase.

Dit alles neemt niet weg dat na voor-noemde verbouwing (ad f 460.000,-) de fabriek in 1952 „up to date” was.

Zo had de toenmalige machinist dhr. J. Feitsma, geadviseerd door directeur Jansma, allerlei technieken uitgevonden en gerealiseerd om verschillende processen beter en efficiënter te laten verlopen. Zoals b.v. de omloop die de kaas bij het ‘verladen’, tijdens het productieproces, maakte. Moest daarbij

² Moet zijn LC. 30-06-1953, zie bijlage

Directeur Jansma bij het nieuwe verbeterde reinigingssysteem

De drooginstallatie (éénwalsensysteem).

voorheen de kaas zeven keer handmatig worden overgezet, nu nog maar twee keer, hetgeen een enorme besparing betekende. Ook had Feitsma een rijdende reinigingsinstallatie voor kaasvaten uitgevonden, die het schoonmaakproces sterk vereenvoudigde.

De grootste primeur was echter wel de poederinstallatie. Deze was in samenwerking met de fabriek in Weidum aangeschaft voor gezamenlijke rekening. De poederinstallatie bestond uit een vacuümverdamper met een capaciteit van 2.000 ltr. per uur, plus een drooginstallatie van het type „één-walsen procédé”. De laatste diende voor het verwerken van de ingedikte melk en weipasta tot melkpoe der en weibrokken.

*Het snijden van de wrongelbrokken (1952).
Links R. Hoekstra rechts J. Veltman*

De filosofie achter deze aanschaf was, dat behalve het kunnen verwerken van de wei, het teveel aan melk in tijden van grote melkaanvoer verpoederd kon worden.

Het bleek achteraf een goede investering te zijn geweest, want de melkaanvoer steeg de komende jaren steeds meer. Een jaar na de verbouwing was de aanvoer al 12.142.585 kg.

Niet alleen echter vanwege de stijgende melkaanvoer was de investering juist geweest, maar ook bekeken in het licht van de vele fusies die op til waren, want in het begin van de vijftiger jaren werd het steeds duidelijker dat er op het gebied van de zuivel iets moest gebeuren.

**Bedrijvigheid
bij de melk-
ontvangst (1952).**

Er waren teveel zuivelfabrieken in Friesland en deskundigen zagen in dat het om economische redenen veel beter was om te gaan samenwerken. Zij pleitten daarom dan ook voor een samengaan van fabrieken. Zeker indien er plannen waren tot investeren zou het verstandig zijn om eerst eens bij de dichtsbijzijnde fabriek te kijken wat daar de mogelijkheden waren. Wellicht kon er een samenwerkingsverband gesloten worden of een fusie tot stand komen. Eerder was dat ook wel gebeurd, maar alleen op kleine schaal en zonder een speciaal plan.

Met de nodige adviezen van de B.v.C.Z. vonden er in het midden en eind vijftiger jaren al meerdere concentraties in groter verband plaats. De fabriek in Dronrijp deed hier als één van de eersten aan mee, door op 27 april 1959 een maatschapsovereenkomst aan te gaan met de fabrieken in **Sexbierum** (opgericht in 1888) en **Marssum** (opgericht in 1897).

Ondertussen zat men echter niet stil.

De fabriek in **Berlikum**, op dat moment al door de C.C.F. van de Lijempf overgenomen, had een leveranciersvereniging en daarmee kwamen ook gesprekken op gang. Resultaat was dat „Berlikum” een andere bestemming (ijs, wafels e.d.) kreeg en dat de melk van de veehouders naar Dronrijp overging.

Zo op papier lijkt het allemaal lekker vlot te zijn gegaan, maar schijn bedriegt. Er zijn heel wat vergaderingen geweest voordat de zaak rond was.

Nog lang niet iedereen was in die tijd echter rijp voor dit soort concentraties. Meerdere malen werd in directeursbijeenkomsten door dhr. A. Heida, voorzitter van de B.v.C.Z., gepleit voor verdere samenwerking en concentraties in het belang van de Friese Zuivelindustrie. Dhr. Heida vond dat men de zuivelfabriek nog te veel zag als behorende bij het eigen dorp en dat het liefst zo zou willen houden, maar, zo zei dhr. Heida: *„de economie zal op den duur de sterkste factor blijken te zijn en wie dat negeert, zal daarvoor een hoge tol moeten betalen”*.

Dhr. Heida kreeg in zulke bijeenkomsten steun van dhr. Jansma, die met de pas opgerichte maatschap gunstige ervaringen zei te hebben. Dhr. Jansma werd dan door de rest welwillend aangehoord, maar als een idealist beschouwd.

De heren Heida en Jansma hebben uiteindelijk het gelijk aan hun kant gekregen.

Immers verscheidene fusies die later ontstonden kwamen voort

Het personeel van de melkontvangst in 1958.

Staannd v.l.n.r.:
Klaas Ringia, David Veltman, Folkert Faber, Lodewijk Stienstra.

Zittend: Koos Walta, Bennie Beimers, Klaas Span.

uit armoede en niet uit rijkdom, hetgeen niet altijd zulke stevige fundamenten gaf.

Op 5 oktober 1961 is de maatschapsovereenkomst omgezet in een fusie en werden de afzonderlijke verenigingen opgeheven. De nieuwe coöperatie kreeg de naam „**C.V. De Maatschap**” en was op dat moment de grootste zuivelindustrie in Noord-West Friesland.

Intussen was in Dronrijp in 1954 een „Ondernemingsraad” ingesteld. Dit was een gevolg van een eerder in gang gezet proces van democratisering en medezeggenschap in de bedrijven. Zoals overal in die tijd een beetje de tendens was, bestond ook in Dronrijp de ondernemingsraad hoofdzakelijk uit kaderleden van de fabriek. Als de notulen uit die tijd nalezen, merken we dat de OR-vergaderingen eigenlijk een combinatie waren van fabriekskader- en personeelvertegenwoordigersbijeenkomsten.

Later, toen de O.R meer was ingeburgerd en er een wettelijke bevoegdheid en rechtsbescherming was gekomen en er iets aan opleiding werd gedaan, veranderde het karakter van de O.R en werd die zoals het in opzet was bedoeld.

Ook vermeldenswaard is dat de B.v.C.Z. in het jaar 1958 een commissie voor kaasmechanisatie in het leven had geroepen. Een jaar later was er verbeterde apparatuur voor gemechaniseerde kaasbereiding voor praktische toepassing klaar. Dronrijp heeft dankbaar gebruik kunnen maken van deze nieuwe ontwikkelingen.

Op 10 april 1962, ging dhr. Jansma met pensioen na 26 jaar directeur van de fabriek in Dronrijp geweest te zijn. Dhr. H. de Boer, voorheen directeur te Op-einde, volgde hem op.

Dat jaar was de melkaanvoer in Dronrijp (excl. Sexbierum en Marssum) 12.934.700 kg melk, met een gem. vetgehalte van 4,08% en een gem. eiwitgehalte van 3,35%.

Datzelfde jaar werd de fabriek in Sexbierum gesloten.

Ook kwam in 1962 een zgn. Rentabiliteitsonderzoeksrapport uit van de B.v.C.Z., dat uitwees dat op grond van het kostenaspect het economisch beter was grote fabrieken te laten draaien in plaats van kleine. Verder had het onderzoek uitgewezen, dat de tot dan geldende optimale grootte van een norm-zuivel-fabriek door actuele cijfers was achterhaald en nu gesteld werd op 60 miljoen kg melk. Eerdere rapporten spraken nl. van een norm-fabriek van ongeveer 20 miljoen kg melk. Dit betekende dat de beweringen van een aantal jaren geleden klopten, nl. dat investeren in een kleine fabriek niet erg verstandig was.

Fabrieksreisje '64; Giethoorn-Hellendoorn.

V.l.n.r bovenste rij: W. Feenstra, J. Nieuwenhuis, M. Zijlstra, R. Postma, Mevr. Feenstra, mevr. De Vries, mevr. Veltman, H. Veltman, J. Bonsma, F. Koster;
 2e rij: mevr. Steenaart, Steenaart, J. Veltman, F. Faber, J. Tolsma, mevr. Haanstra, mevr. Beimers, B. Beimers, J. Jorritsma, D. Postma;
 3e rij: J. de Boer, mevr. Bonsma, mevr. Nieuwenhuis, G. v.d. Meer, mevr. v.d. Meer, Gatsonides, mevr. Gatsonides, mevr. De Haan, mevr. Zijlstra;
 4e rij: L. Conradi, mevr. Krottje, J. Krottje, J. Beimers, mevr. Beimers, R. Boorsma, mevr. Boorsma, mevr. Krottje, T. Krottje;
 5e rij: mevr. Conradi, mevr. De Boer, mevr. Tolsma, mevr. Veltman, A. Hiemstra, mevr. De Boer, mevr. Jellema, D. Hoekstra, mevr. Hoekstra
 6e rij: Dir. De Boer, G. Strikwerda, G. de Vries, S. de Haan, Jak v. Steinvoren, 2 buschauffeurs, K. Jellema, H. Smid. ass. dir. Dijkma;
 zittend: A. Niehof, mevr. Jansma, S. Jansma, R. Hoekstra, mevr. Hoekstra, P. Visser, G. Jellema, A. Haanstra, Sj. Wijnalda.

In 1963 kreeg de fabriek in Dronrijp, in samenwerking met de Frico, een verstuivingstoren. Het streven was om te komen tot een „vierkante” bezetting van de kaasmakerij. Dit wil zeggen: een gelijkmatige produktie over het gehele jaar. In de toptijd van de melkaanvoer kon het teveel aan melk worden verpoederd, maar daarnaast kon deze apparatuur ook worden gebruikt voor de kaasweiverwerking.

In ditzelfde jaar – 1963 - ontstond er een conflict tussen de Frico en de Maatschap omtrent de verrekening van de geleverde melkpoeder. De Maatschap meende, dat onder invloed van de oudere en kleinere fabrieken, de Frico te lage prijzen voor de produkten uitbetaalde. Het konflikt liep zo hoog op, dat er gedreigd werd met uittreden uit de Frico, maar zover kwam het gelukkig niet.

In 1965 was de totale melkaanvoer van de Maatschap 45,3 miljoen kg melk, bovendien was er ook nog 5,6 miljoen kg melk bijgekocht. Het vetgehalte was dat jaar gem. 4,10% en het eiwitgehalte 3,40%. De melkprijs bedroeg 34,33 cent per kg melk.

Wegens de hoge melkaanvoer en de voorgenomen sluiting van de fabriek in Marssum moest er een nieuwe melkontvangst komen. Deze werd gebouwd voor f 500.000,- en kon op 6 maart 1966 in bedrijf worden genomen.

Door deze vergaande mechanisering kon de bezetting van 11 naar 5 man teruggebracht worden.

Het jaarverslag van 1966 vermeldt:

„De nieuwe melkontvangst werkt uitstekend en er zijn tevens geen lange wachttijden meer voor de melkrijders”.

De nieuwe
fabriek in 1967

Toen echter datzelfde jaar de fabriek in Marssum dicht ging, werd al gauw duidelijk dat niet alleen kon worden volstaan met deze vernieuwing, maar dat het tijd werd voor het bouwen van een geheel nieuw en groter bedrijf. De bouwvergunningen lieten echter vooreerst nog op zich wachten, zodat pas later met de bouw kon worden begonnen dan aanvankelijk de bedoeling was.

Op 24 maart 1967 werd de nieuwe fabriek geopend en had met deze nieuwbouw één van de modernste kaasmakerijen van Europa verkregen met een verwerkingscapaciteit van 200.000 ltr. melk per dag.

Op 20 december 1966 was na een eerder vergeefse poging in 1965, gunstig besloten over de aanvraag van subsidie voor een proef met melkkoeltanks op boerderijen.

Dit werd het begin van de omschakeling van bussentijdperk naar tankmelken.

Deze beide ontwikkelingen, (de kwaliteitsverbetering die het tankmelken met zich meebracht en de grotere verwerkingscapaciteit) vormden de start van een nieuw tijdperk in de zuivelindustrie.

1967-1979

NAAR SCHAAL VERGROTING EN OPTIMALE MECHANISERING

Schaalvergroting en optimale mechanisering waren in 1967 de motivatie voor de bouw van de nieuwe fabriek geweest. Schaalvergroting om meer produktie te verkrijgen en optimale mechanisering om o.a. deze meer-produktie i.v.m. de te verwachten hogere lonen met minder mankracht te realiseren. Een tendens die destijds al een verdere verzakelijking van de maatschappij aangaf en die zich voortzette in de verhouding tussen werkgevers en werknemers wat betreft de arbeidsvoorwaarden.

De nieuwe fabriek had aan bouw- en inrichtingskosten 2½ miljoen gulden gekost en dit had een zeer moderne kaasmakerij opgeleverd met een produktie van 120 ton kaas per week (6 dagen). Waren voorheen 25 mensen nodig om 100.000 ltr. melk te verwerken, toen zorgden nog maar 11 mensen voor de verwerking van de dubbele hoeveelheid (200.000 ltr), hetgeen meteen aangaf dat aan de doelstelling werd voldaan.

De kaasmakerij productie 120 ton per week. Boven: K. Zeilstra; links: A. Niehof; rechts: G. Wolters.

Perslokaal.

Alleen het keren van de 40.000 kazen per dag op het kaaspakhuis kon nog niet gemechaniseerd worden. Die mogelijkheid bestond toen nog niet.

Bij de opening was opgemerkt, dat zodra dat technisch mogelijk „De Maatschap” één van de eersten zou zijn om een dergelijke installatie aan te schaffen. Dat was een vooruitstrevende gedachte. Amper 10 jaar later was het al zover en kon de fabriek een gemechaniseerde kaaskeerinstallatie in gebruik nemen.

Naast kaas werd er ook boter en veipoeder geproduceerd. Dronrijp beschikte over een boterkanon met een capaciteit van 1500 kg per uur en een poedertoren met een weipoeder capaciteit van 16 ton per dag.

Na ingebruikneming van de nieuwe fabriek kwam de organisatie eigenlijk in een stroomversnelling terecht.

Op alle fronten dienden zich veranderingen aan. Zo werd in 1968 een tweede indamper in de fabriek geplaatst met een verdampingscapaciteit van 8.000 kg water per uur. Hierdoor werd het mogelijk om b.v. tegelijk melk te verpoederen en wei in te dikken.

Metingen van de
relatieve
vochtigheid en
van de lucht-
snelheid in het
kaaspakhuis
(H. Wardenier).

Maar ook anderszins zat men niet stil, want op 18 nov. 1969 werd bekend dat de besturen van de „Fresia” te Leeuwarden (**L.M.I + Marrum**), de C.Z. „**Weidum**” en „De Maatschap” een fusie aangingen met terugwerkende kracht per 1 jan. 1969.

De naam die de nieuwe coöperatie kreeg was „**Fresia G.A.**” gevestigd te Dronrijp. De nieuwe combinatie had een totale melk-aanvoer van 130 miljoen kg

melk. De melk werd in drie fabrieken (te weten Dronrijp, Marrum en de L.M.I.) verwerkt tot kaas, boter, consumptiemelk en melken weipoeder. Een compleet zuivelpakket!

De fabriek van Weidum werd begin 1970 gesloten en het personeel ging over naar Dronrijp.

Dat dit laatste zo kon gebeuren, was te danken aan de goede afspraken die al in de jaren zestig tussen werkgevers- en werknemersorganisaties waren gemaakt. Ook nu zijn deze afspraken nog steeds van toepassing.

Rond deze tijd was de omschakeling van **bus- naar tankmelken** in een versneld tempo geraakt. Dat had tot gevolg gehad dat er reeds in 1968 een tankauto was aangeschaft speciaal voor het ophalen van de melk.

In de loop van 1970 ging het aantal tankmelkbedrijven van 49 naar 73. De volgende jaren zou dit aantal nog veel meer stijgen, zodat ongeveer 10 jaar later alle veehouders om economische en kwalitatieve redenen op het tankmelken moesten overschakelen.

Voor het zover was vond er in 1972, slechts drie jaar na de vorming van de „Fresia” alweer een fusie plaats.

De „Fresia G.A.” te Dronrijp fuseerde op 17 juli 1972 met de „**C.Z. De Takomst**” gevestigd te Wolvega.

De Takomst had bedrijven in **Wolvega, St. Nicolaasga, Wommels** en een melk-ontvangststation in **Haskerhorne**. Waarschijnlijk is de melkprijs o.a. debet geweest aan deze fusie, want het jaarverslag van Fresia over 1971 geeft aan dat het „*afgelopen melkprijsjaar teleurstellend was geweest*”.

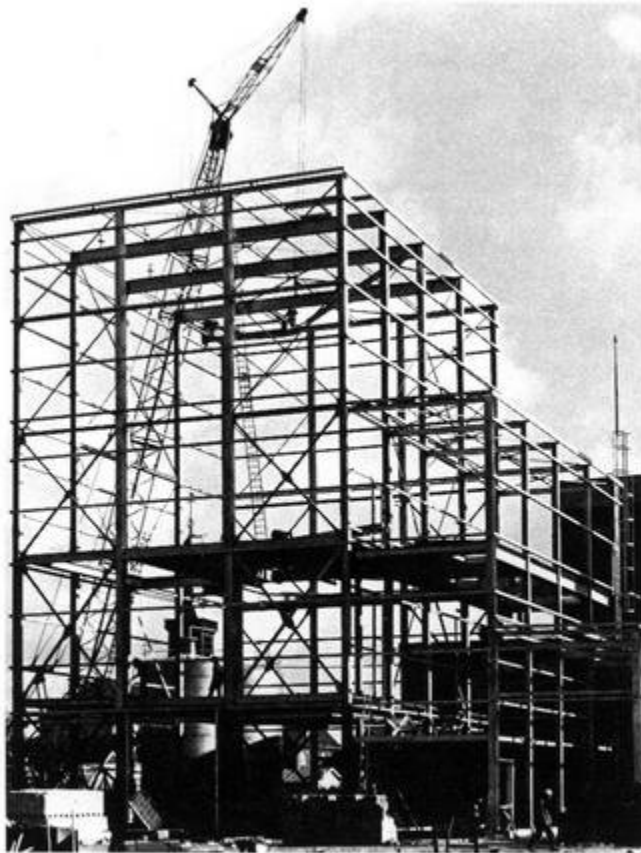

De eerste
rijdende melk-
ontvangst (RMO).

Dit keer kwam 'Fresia' gevestigd te Dronrijp, niet als sterkste partner uit de bus, want de naam van de coöperatie veranderde in „C.Z. De Takomst” met als vestigingsplaats Wolvega en dhr. C. v.d. Ploeg als hoofddirecteur.

Voor het eerst in 80 jaar werd de fabriek in Dronrijp onderdeel van een coöperatie die ergens anders haar vestigingsplaats had.

Het waren niet de enige ontwikkelingen dat jaar in het Dronrijper gebeuren, want medio 1972 ging directeur de Boer, na een intern-konflikt weg uit Dronrijp en werd directeur bij de machinefabriek van de **Fa. Koopmans** in Bolsward. Deze firma leverde in 1979 de nieuwe zuivelapparatuur van de huidige fabriek. Dhr. H. de Boer werd opgevolgd door dhr. A. Slotboom, die voorheen directeur was van de fabriek „De Lege Geaen” te **Sijbrandaburen** (gesloten in maart 1973 en overgegaan naar „De Takomst”). Dhr. A. Slotboom bleef tot aan zijn pensioen op 1 juli 1980 in functie.

**Staalconstructie
poedergebouw
(1973).**

Verder werd het melktransport, dat steeds grotere vormen begon aan te nemen, per 1 januari 1973 uit het oogpunt van kostenbesparing, uitbesteed aan de „De Melkweg” te Bolsward.

In datzelfde jaar werd een nieuwe poedertoren gebouwd en in bedrijf genomen. De fabriek had daarmee twee poedertorens in gebruik. De gezamenlijke capaciteit was 3.500 kg poeder per uur, d.w.z. 38.000 Itr. ondermelk of 56.000 kg wei per uur. De nieuwe toren van 1973 is op dit moment nog steeds in gebruik, de oude in 1963 gebouwde toren is midden tachtiger jaren gesloopt.

Het is al eerder opgemerkt, dat het zuivelgebeuren in een stroomversnelling was geraakt. Steeds meer kleine zgn. „vrije fabrieken” gingen dicht en voegden zich bij „De Takomst”.

In 1974 werd de **L.M.I.** overgedragen aan de Frico en in 1975 kwam „**Terschelling**” en „**Oldeberkoop**” bij De Takomst. De fabriek op Terschelling werd overgedragen aan de B.D. groep (Biologisch Dynamisch) en Oldeberkoop werd in 1977 gesloten.

Een groot gedeelte van de Terschellinger melk ging naar Dronrijp. Ook nu nog worden dagelijks de tanks met melk per boot aangevoerd. De fabriek in **Ee** en indirect ook die van **Schiermonnikoog**, kwam in 1976 bij „De Takomst”.

De fabriek in Ee werd in 1977 gesloten en een gedeelte van de melk ging naar de fabriek in **Marrum** en voor de rest naar Dronrijp.

In 1977 trad ook de fabriek in **Steggerda** toe tot „De Takomst” en werd twee jaar later gesloten.

Ook **Ameland** kwam in 1977 bij de Takomst en sinds 1978 komt de melk via een pijpleiding onder het Wad door naar het pompstation bij Holwerd en wordt vervolgens per tankauto naar Dronrijp vervoerd.

Tengevolge van al deze fusies en fabriekssluitingen was de melkaanvoer per bedrijf enorm gestegen. Daarom werd in 1978 besloten om in Dronrijp een volledig nieuwe fabriek te bouwen met een produktie van 300 ton kaas per week.

Wachten tijdens melkontvangst (1977).

De fabriek die bij de opening in 1967 als één der modernsten was omschreven, was na 10 jaar al weer te klein en voldeed niet meer aan de eisen des tijds. In het jaarverslag lezen we:

„De grote investering van 20 miljoen gulden die hiermee gemoeid is, is gezien de arbeidsbesparing die daarbij ontstaat alleszins verantwoord.

In een dergelijke kaasfabriek blijven alleen nog toezichthoudende taken over, waarvoor weinig maar technisch goed geschoold personeel nodig is”.

Deze verwachting bleek later niet helemaal uit te komen.

Achteraf gezien is het zeer belangrijk geweest voor Dronrijp, dat dat besluit toen is genomen. Het is nl. te betwijfelen of het er anders nog wel was gekomen.

Op landelijk niveau ontstond dat jaar een konflikt tussen de zuivelwerknemers- en werkgeversorganisaties over de arbeidsvoorwaarden.

Het betrof een verschil van mening over het voortzetten of afschaffen van de automatische prijscompensatie (A.P.C.). Het konflikt liep zo hoog op, dat er met stakingen werd bedreigd. Zo ook in Dronrijp.

Mede door interventie van „De Takomst”directie kwam er een doorbraak in de vastgelopen onderhandelingen.

De Takomst-directie en de ondernemingsraad hadden in overleg een akkoord bereikt, dat uiteindelijk landelijk werd gevolgd. Resultaat was wel dat enkele jaren lang het Takomst personeel een iets hoger loon kreeg uitbetaald dan landelijk was overeengekomen.

De nieuwe fabriek in aanbouw (1978)

Al bladerend door de jaarverslagen belanden we in 1979.

We lezen dan dat er in februari zeer zware sneeuwstormen waren die het hele wegtransport stil legden zodat er ook geen melkvervoer meer mogelijk was. Mede door de inzet van burgers, militairen en personeel is toen geprobeerd om de nadelige gevolgen zoveel mogelijk te beperken. Toch ging er ondanks die hulp nog heel wat melk verloren.

Dronrijp is minstens een dag volkomen geïsoleerd geweest.

In allerijl had de fabriek een soort crisiscentrum in het leven geroepen, hetgeen niet weg nam dat er de eerste uren toch sprake was van "een puinhoop".

Toch heeft deze periode laten zien, dat men in tijden van nood bereid is elkaar te helpen.

Het belangrijkste van dat jaar stond toen echter nog te gebeuren, namelijk de opening van de nieuwe fabriek.

De spanning die hiermee samenhang, of alles wel op tijd klaar zou zijn en goed zou functioneren, zal een ieder die hierbij betrokken was zich nog wel herinneren. Op 12 september 1979 was het zover. Toen opende koningin Juliana het nieuwe bedrijf en daarmee had Dronrijp één van de grootste en modernste zuivelfabrieken in West-Europa.

Het tijdperk van de procesautomatisering had hiermee zijn intrede gedaan.

1979 – 1992

VAN DRAINEERBAK NAAR CASOMATIC

De nieuwe fabriek in Dronrijp werd zoals gezegd op 12 september 1979 in gebruik genomen. Voor die tijd een hypermodern bedrijf, dat zelfs nu, na ruim twaalf jaar nog steeds goed de vergelijking kan doorstaan met de later gebouwde geautomatiseerde fabrieken. Want dat is het, een sterk geautomatiseerde fabriek met computerbesturing die met een minimum aan personeel een maximum aan produktie maakt.

Het klinkt nu allemaal zo mooi, maar de eerste maanden na de start gingen niet over rozen. Omdat de fabriek eigenlijk zijn tijd ver vooruit was, kwam men voor allerlei onverwachte problemen te staan, zoals b.v. onvolkomenheden aan de apparatuur, onbekendheid met het bedienen van en moeilijkheden bij het op elkaar afstemmen van apparatuur. Dat bracht naast allerlei extra kosten ook een tegenvallend zuiveltechnisch rendement mee.

In die eerste maanden werd dan ook lang niet de geplande 340 ton kaas per week gehaald. Pas tegen het eind van dat jaar trad er verbetering op.

Met het in bedrijf nemen van de nieuwe fabriek werd de fabriek in Marrum op 8 dec. 1979 gesloten.

In juli 1980 ging directeur A. Slotboom met pensioen en werd voor wat betreft het produktiebedrijf, opgevolgd door adjunct-directeur J. W. Koek. De overige directietaken werden enige jaren vervuld door dhr. B. C. Bos, afkomstig van het bedrijf Marrum.

Omstreeks deze tijd bleken de eerder genoemde aanloopproblemen nog een onplezierig vervolg te krijgen. De Fa. Koopmans eiste via de rechter voor zijns inziens gemaakte meerkosten

De Hoofddirecteur van De Takomst, de heer W. Kranenburg, biedt Koningin Juliana een kruiwagen met kaas aan bij de opening van de nieuwe fabriek op 12 september 1979.

een bedrag van 6,8 miljoen gulden van „De Takomst’. Deze op haar beurt eiste in een later stadium ongeveer hetzelfde bedrag i.v.m. het produktieverlies dat geleden was.

Al met al een onverkwikkelijke nasleep van die aanloopmoeilijkheden. Jaren later is men pas tot een vergelijk gekomen.

Gelukkig ging het een jaar na de start beter, want toen werd er al een produktie behaald van 360 ton kaas per week, wat 20 ton meer was dan gepland.

In die begin jaren tachtig was het zuivelgebeuren om ons heen ook weer in beweging. Reeds in 1978 sprak men voorzichtig over een samengaan van de Frico en Domo.

Na langdurige en uitvoerige besprekingen kwam in 1982 deze fusie inderdaad tot stand en werd ook Dronrijp op 16 december 1982 onderdeel van de nieuwe coöperatie „C.M. **Noord-Nederland B.A.**” gevestigd te Leeuwarden.

De nieuwe coöperatie omvatte de deelgenoten van de Frico

„De Takomst” gevestigd te Wolvega,

„De Novac” gevestigd te Tuk,

„De Foarutgong” gevestigd te Dokkum,

„De Eendracht” in Makkinga,

„Het Klaverblad” in Donkerbroek,

„Mid-Fryslan” in Warga en

„De Torenmeter” in Oldeboorn

Domo fabrieken in het Drents-Groningse gebied.

Deze grote fusie bracht een coöperatie tot stand met 8.000 veehouders en 3.000 werknemers en was daarmee één van de vier grootste coöperaties in Nederland.

Dronrijp viel datzelfde jaar letterlijk in de prijzen. De kaasmakerij van Dronrijp behaalde, onder leiding van haar chef dhr. H. v.d. Kooy, de eerste prijs in de categorie foliegerijpte vierkante Goudse op het wereldkampioenschap voor kaasmakers in Wisconsin (U.S.A.). Een hoogtepunt op dat moment voor allen die hier aan bijgedragen hadden en een geweldig stuk promotie voor de Friese zuivel.

Het jaar 1983 gaf weer een directiewisseling te zien, Dhr. J. W. Koek vertrok naar de D.O.C. (Drents-Overijsselse Combinatie) in Hoogeveen en hij werd opgevolgd door dhr. J. Heida.

Onder leiding van dhr. J. Heida werd in 1984 een recordproduktie bereikt van 415 ton kaas per week, hetgeen al 75 ton meer was dan waar de fabriek voor was ingepland.

Twee jaar later (1986) gebeurde, wat in 1977 nog voorkomen kon worden.

In verband met een C.A.O.-conflict werd Dronrijp als onderdeel van een landelijke zuivelactie op 1 en 2 mei van dat jaar stilgelegd. Inzet was nu een verdergaande A.T.V. en de invulling daarvan. Jammergenoeg konden de werkgevers- en werknemersorganisaties het op dat moment niet eens worden, wat escaleerde in genoemde actie.

Na een afkoelingsperiode kwam men alsnog tot een vergelijk, waardoor er sindsdien in de zuivel een 36-urige werkweek bestaat.

In 1988 vertrok dhr. J. Heida en werd directeur kaasproductiebedrijven van de C.M. Noord-Nederland.

Hij werd opgevolgd door dhr. S. Folkerts, directeur van het bedrijf in Wommels, dat medio dat jaar sloot.

Ook werd in 1988 in Dronrijp een "Proeffabriek" in de voormalige oude fabriek gevestigd.

Deze proeffabriek is opgezet om research voor de kaasdivisie te doen en tevens om nieuwe produkten te ontwikkelen. Voorbeeld daarvan is de ontwikkeling van de "kaassoort" Vitessa later Balance geheten, die met plantaardig vet wordt gemaakt.

Omstreeks deze tijd begon het op het zuivelfront alweer te rommelen en kwamen er besprekingen op gang over een samengaan van de C.M. Noord-Nederland B.A. en de C.C.Friesland. Een proces dat, met de nodige commotie, enkele jaren heeft geduurd, maar uiteindelijk op 24 november 1990 dan toch resulteerde in de nieuwe coöperatie „**FRIESLAND Frico-Domo**”.

Maar daar blijft het waarschijnlijk niet bij, want op dit moment, amper een jaar na de officiële ondertekening van de fusieakte, zijn er al weer gesprekken gaande over een eventuele fusie met de coöperatie „COBERCO”.³

We hebben nu de tachtiger jaren achter ons gelaten, een decennium dat gekenmerkt werd door vergroting van de coöperaties, hetgeen zowel voor veehouders als voor werknemers geresulteerd heeft in een grotere afstand ten opzichte van bestuur en directies. Enerzijds door gebrek aan goede communicatie en overleg, anderzijds door het uitblijven van een regionaal concurrerende melkprijs, ontstond er ontevredenheid bij de veehouders.

Werknemers werden in deze periode in grotere mate met bedrijfssluitingen en reorganisaties geconfronteerd met daaruit volgend de onzekerheid over hun positie en de bijbehorende spanningen en problemen. Kortom een roerige periode, waarbij de fabriek in Dronrijp gelukkig meestal slechts zijdelings betrokken was.

3 Dit zou in 1992 niet doorgaan, vijf jaar later (oktober) 1997 wel...

Dit gold niet voor een landelijk C.A.O.conflict, dat op de valreep van het honderdjarig bestaan (april 1992) ontstond. Daar was de fabriek in Dronrijp rechtstreeks bij betrokken. Tengevolge hiervan heeft de fabriek *een* aantal dagen stil gelegen. Na een spannende tijd voor alle betrokkenen werd na vijf dagen het werk weer met vereende krachten en met vertrouwen in de toekomst hervat.

Nu, mei 1992, kijken we terug op een eeuw zuivelgeschiedenis van de fabriek te Dronrijp.

We zien dan dat de zuivelfabriek "De Volharding" na veel fusies, concentraties, verbouwingen en nieuwbouw is geworden tot wat het nu is. Een moderne goed geoutilleerde zuivelfabriek, met goede arbeidsomstandigheden, waar met flexibele produktiemogelijkheden de melk tot kwaliteitsprodukten wordt verwerkt.

DE STAND VAN ZAKEN IN 1992

T E C H N I S C H E C A P A C I T E I T E N B E D R I J F D R O N R I J P

Melkontvangst op jaarbasis	300 miljoen kg
Tankruimte voor opslag	2,5 miljoen kg
Centrifugecapaciteit voor melk	50.000 1/uur
Centrifugecapaciteit voor wei	50.000 1/uur
Thermiseren en koelen	50.000 1/uur
Pasteuriseren	40.000 1/uur
KAASPRODUKTIECAPACITEIT:	
Kaasmelk	40.000 1/uur
Bruto uurcapaciteit	4.000 kg kaas per uur
Weekproductie	460 ton kaas
Verhouding folie-kaas : natuurgerijpte kaas	55% : 45%
Kaasopslag natuurgerijpte kaas	650 ton
Kaasopslag foliegerijpte kaas	1.000 ton
POEDERPRODUKTIECAPACITEIT:	
Indampcapaciteit (waterverdamping)	55.000 1/uur
Gemiddelde poederproductie over de laatste drie jaar:	
- melkpoeder	500 ton per jaar
- weipoeder	14.000 ton per jaar
- speciale weipoeder	1.500 ton per jaar

Centrifugelokaal.

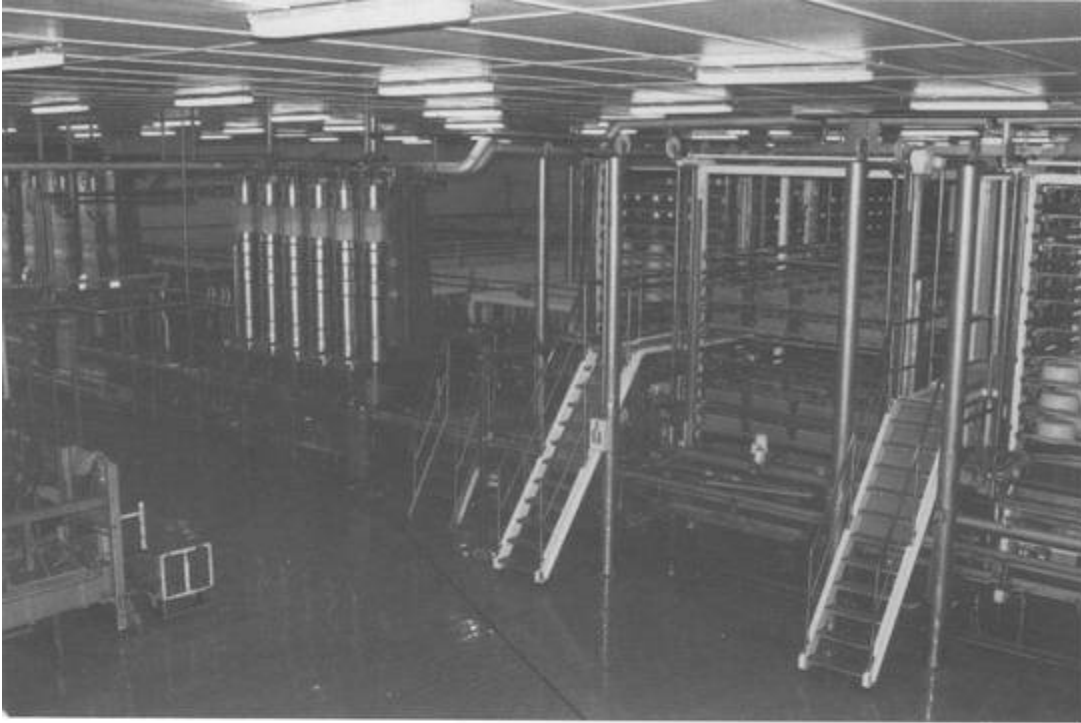
**Personeel
centrifugelokaal
1992.**

Staannd v.l.n.r.:

*L. Adema,
M. J. Poortinga,
P. Wijnia;*

*zittend: Fr. Terpstra,
Y. de Vries,
A. van der Wal.*

*Niet aanwezig
H. Bouma.*

Kaasmakerij.

**Personeel
kaasmakerij
1992.**

Staannd v.l.n.r. A. van der Kooij, B. Malda, P. Postma, G. Slager, H. Koster, J. Niehof, W. Osinga, C. Brouwer, P. van der Weide; zittend: J. Roersma, H. Tjalsma, H. Dijkstra, G. Hendriks, B. Beimers, Br. Rispens. Niet aanwezig J. Hoekstra, S. van der Geest, Kl. Overal en B. Stiemsma.

Pekellokaal.

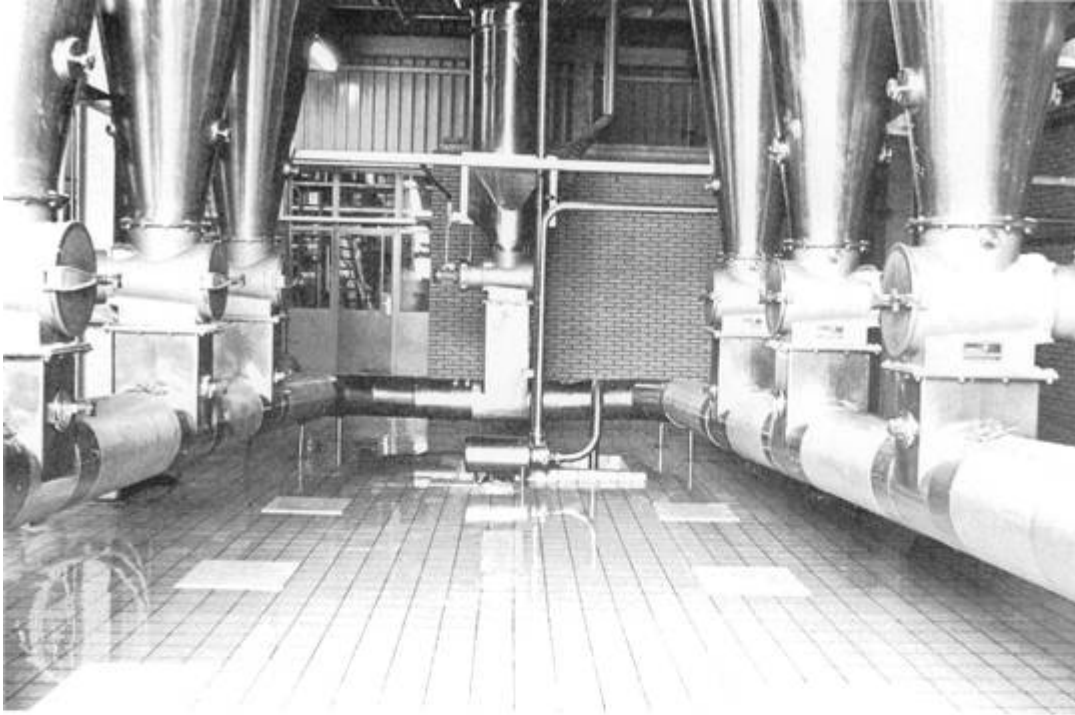

Personeel kaaspakhuis 1992.

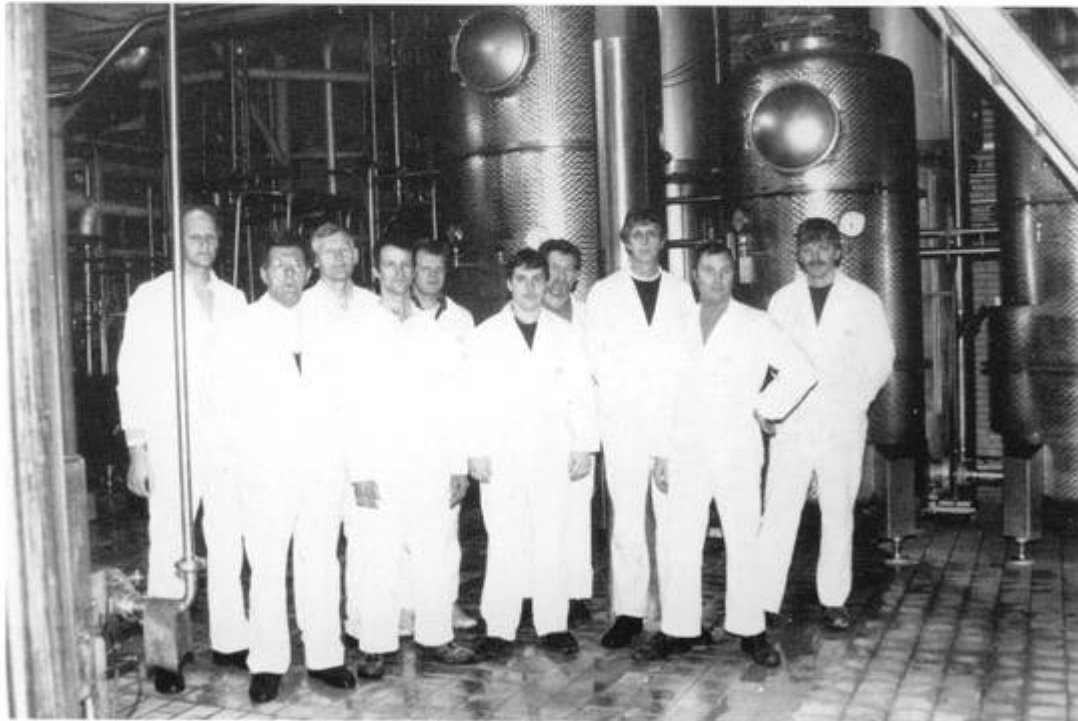
Achterste rij v.l.n.r.: R. Jellema, W. Kortendijk, P. Braaksma, H. Dijkstra,
J. de Haas, E. de Jong, C. de Haan-Kamstra, H. Krol, G. Jellema, J. de Groot;
voorste rij: S. Eisma, Y. Boersma, T. Kooistra, W. Haarsma, A. Jorritsma,
M. Kamminga, H. de Vries.

Niet aanwezig
T. Idsinga.

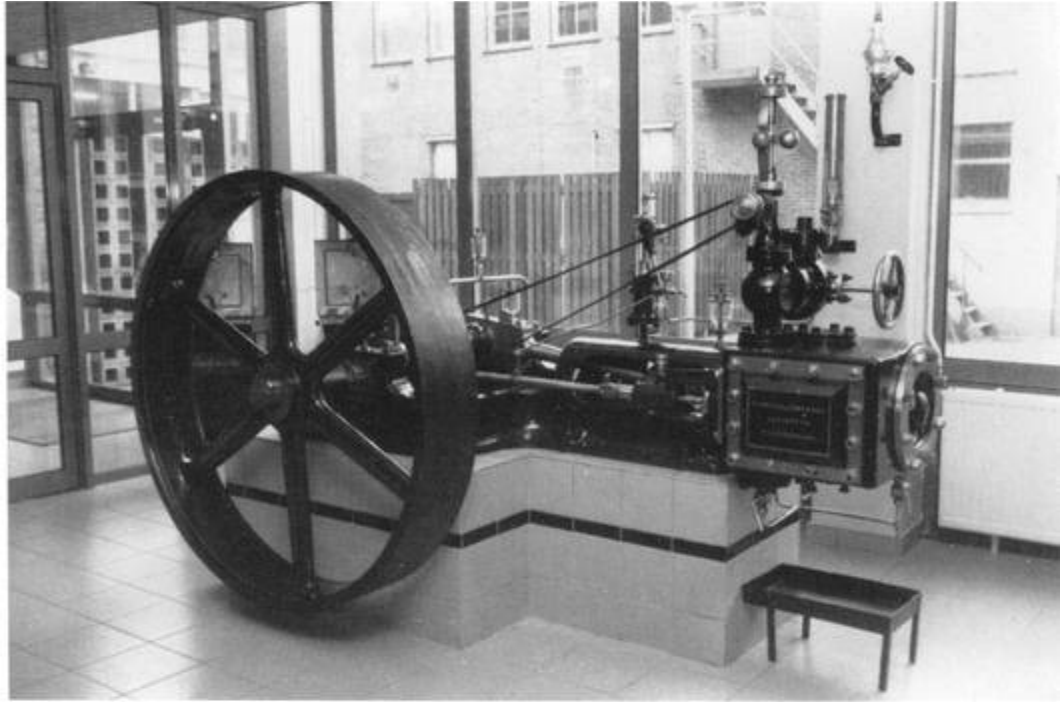
Poedermakerij.

Personeel poedermakerij 1992.

*V.l.n.r. L. Adema, D. Grovenstein, Fr. Koster,
R. Joostema, J. Bakker, Y. van der Meulen, R. van
der Valk, D. de Jong, S. Leijenaar, E. Ringia.
Niet aanwezig R. Riemersma en J. de Jong.*

Een stoomma-
chine van 1910
uit Oldeber-
koop, gerestau-
reerd door het
personeel van
Dronrijp, heeft
een plaatsje
gekregen in de
hal van de
fabriek.

Technische Dienst 1992.

Staan v.l.n.r.: A. Okkema, A. Heddema, K. Bos,
Sj. Wieling, G. Venema, Tj. Oosterhof, J. de Jong,
A. Nauta, R. Feitsma,
J. Boer;
zittend: P. Kappen,
W. Elsinga,
J. Leijenaar, P. Bouma,
Fr. van Kempen,
W. Bles, R. de Swart.

Algemeen 1992.

V.l.n.r.
J. H. Dijkstra,
administrateur
D. Faber,
bedrijfscontroleur
S. Folkerts,
bedrijfsdirecteur
D. Stapersma,
bedrijfscontroleur
A. Leijenaar-de Boer,
huish. dienst
A. Groeneveld-Bergo,
huish. dienst
L. M. Douma,
adm. medewerkster.

Proeffabriek 1992.

staand: *E. van Arem,*
J. Kamminga;
 zittend: *J. Punter, D. Ketelaar.*

GERAADPLEEGDE BRONNEN

- Jaarverslagen van „De Volharding”
„ „ „ „Dronrijp”
„ „ „ „De Maatschap”
„ „ „ „Fresia G.A.”
„ „ „ „De Takomst”
„ „ „ „C.M. Noord-Nederland B.A.”
- Diverse publikaties van de Leeuwarder Courant
- Jubileum uitgave „60 jaar Coöperatieve Zuivelfabriek Dronrijp”
„ „ „De Frico 1898 - 1938”
„ „ „De Frico 1898 - 1948”
„ „ „Bakens in de tijdstroom (B.v.C.Z.)”
„ „ „Een halve eeuw coöp. zuivelorganisatie 1897-1947
(B.v.C.Z.)”
- „Hoe boeren het bolwerken” van Drs. K. Tjepkema
„Honderd jaar Friese landbouw” van P. Terpstra
„Skiednis fan Menameradiel” van O. Santema en Dr. Y. N. Ypma
Archiefmateriaal (akten enz.) van de zuivelfabriek te Dronrijp

Verder werden foto's en/of materiaal beschikbaar gesteld door:
Instituut voor Landbouwcoöperatie in Friesland (I.L.C.),
Mevr. Smits-Sietsma te Bozum,
Dhr. J. Kamminga te Dronrijp,
Dhr. G. Venema te Dronrijp,
Dhr. B. Beimers te Dronrijp,
Dhr. G. de Vries te Dronrijp,
Dhr. R. Feitsma te Dronrijp.

COLOFON

Het oorspronkelijke boekje – uitgegeven in 1992 - is een uitgave naar
aanleiding van het 100-jarig bestaan van de zuivelindustrie in Dronrijp.
Copyright: FRIESLAND Frico Domo
Samenstelling tekst en foto's: J. H. Dijkstra
Druk: Kerkhove Beilen
Mei 1992

- I Dronrijp in nieuw gewaad – ingrijpende verbouwing Bron: LC.1953-06-30
II Nieuwe kaasfabriek in Dronrijp start over enkele weken Bron: LC. 1978-02-01

*Hierna enige 'knipsels' - verkregen via het Archief van de Leeuwarder Courant.
<http://www.dekrantvantoen.nl/srch/adv.do>*

Begin van rayons- samenwerking tussen zuivelfabrieken

Weidum en Dronrijp gaan samen wei tot poeder verwerken

Aangaande de uitbreiding van de Coöp. **Zuivelfabriek te Dronrijp**, waarover wij gisteren al iets meedeelden, vernemen wij nog van bevoegde zijde, dat in de ledenvergaderingen van de Coöp. **Zuivelfabrieken te Dronrijp en Weidum** besloten is om het vraagstuk van het overschot aan wei op te lossen door gezamenlijk een wei-poeder-installatie te bouwen aan de fabriek te **Dronrijp**. Het ligt in de bedoeling, de opzet van deze nieuwe vorm van samenwerking zodanig te kiezen, dat eventueel ook andere fabrieken, die daarvoor zouden gevoelen, wanneer de opzet doelmatig blijkt, kunnen „meedoen.” In wezen is dit dus een klein begin van wat men „rayons-samenwerking” zou kunnen noemen.

Knipsel: Leeuwarder Courant 6 november 1952

Bijlage I

Bron: Leeuwarder Courant 1953-06-30

C.Z. Dronrijp in nieuw gewaad

Ingrijpende wijziging in de behandeling van de kaas

Wanneer de leden van de Dronrijper zuivelfabriek straks met hun vrouwen naar hun fabriek worden uitgenodigd om eens te zien wat bestuur en directeur met de „slompige jild” gedaan hebben in de verbouwing, dan mogen ze wel weten, dat daar op het ogenblik in Dronrijp een zuivelverwerkingsapparaat staat, dat op verschillende gebieden zijns gelijke niet kent.

Er zijn honderd rijdende kaasstellingen (wagentjes), die naast de pekelbakken worden gereden en geladen naar de gekoelde (13 gr.) kaaszolder worden getransporteerd. Als de kaas oud genoeg is om afgeleverd te worden, komen ze er weer vandaan en dan kunnen ze opnieuw gebruikt worden. Tijdens deze omloop wordt de kaas slechts tweemaal verladen, hetgeen, vergeleken met de gangbare methode (zeven keer ompakken) een enorme besparing aan arbeid betekent. Doch niet alleen aan arbeid, er gaat ook een grote ruimtebesparing mee gepaard, daar de kaasstellingen tegen elkaar aangereiden kunnen worden en er dus geen ruimte meer is tussen de stellingen. Alleen een middenpad blijft vrij. Op aandringen van de directeur, de heer Jansma, heeft de machinist van de fabriek, de heer J. Feitsma, dit systeem gedokterd.

Om eerst nog even bij de heer Feitsma te blijven. Hij heeft ook een rijdende reinigingsinstallatie voor kaasvaatjes geconstrueerd, die eveneens een omslachtige gang van zaken tot een eenvoudige terugbrengt. Door de vaatjes net als in een busreiniger schoon te spuiten, meent men bovendien het vraagstuk van kalkafzetting en dergelijke te hebben opgelost.

Enig in de wereld

De grootste primeur, die de fabriek zijn leden biedt, is de weipoederinstallatie, die volgens de werktuigkundige van de Zuivelbond enig in de wereld is. Ingedikte wei wordt op deze walsendroger tot poeder gemaakt. Dit geschiedt volgens een zeer efficiënt systeem, dat naar verhouding weinig warmteverbruik heeft. Naar gebleken is lost het poeder goed op, zodat men ook in tijden, wanneer er weinig kaas gemaakt wordt, toch over wei voor de boeren kan beschikken.

Bij de gehele vernieuwing van de fabriek heeft de arbeidseconomie een belangrijke rol gespeeld. De pekelkamer is er een voorbeeld van. Dat lokaal is net zo ingericht als in Akkerwoude en Weidum. Wanneer de kaas onder de persen vandaan komt, gaat ze in de pekelbaden, die niet zoals voorheen tegen een muur zijn geplaatst in twee rijen, doch vrij in de ruimte staan, zodat men er aan alle kanten bij kan. Tegen de muur staan de verplaatsbare kaasstellingen. Er gaat geen tijd verloren met heen en weer gerij met kaas en ander overbodig transport. Het is een soort lopende band-systeem zonder lopende band.

Weiproblemen

Tijdens een rondleiding door de fabriek heeft de directeur deze nieuwigheden aan de openbaarheid prijs gegeven. Na afloop van de rondleiding hebben de genodigden een en ander nog nader toegelicht gekregen.

De heer Janema gaf een geestige uiteenzetting over het ontstaan van de fabriek zestig jaar geleden. Hij schetste de moeilijkheden, die na de oorlog tot een ingrijpende wijziging van de fabriek noopten, daar de Condensfabriek niet meer alle overtollige melk kon afnemen en het weiprobleem steeds nijpender werd. Er moest een nieuwe stoomketel komen, teneinde dit weiprobleem op te lossen. Gezamenlijk met de Weidemer fabriek werd toen een nieuwe weipoedermachine aangeschaft.

De leden van de fabriek hebben soms wel eens een zwaar hoofd in de kosten, die een en ander meebrengt. Dit is mee een gevolg van het feit, dat men nog moet wennen aan de naoorlogse cijfers. De heer Jansma zette uiteen, dat de gedeeltelijke verbouwing in 1929 op f 130.000 was gekomen, hetgeen overeenkomt met f 23.000 per miljoen kilo verwerkte melk. De kosten van de laatste verbouwing bedragen f 40.000 per miljoen kilo melk (De fabriek heeft een aanvoer van 11½ miljoen kg). Als men daarbij rekent, dat de bruto melkprijs meer dan twee en een half maal zo hoog is geworden, dan mag men volgens de heer Jansma concluderen, dat de laatste verbouwing toch niet zo uitzonderlijk duur is.

Op deze bijeenkomst, die onder leiding stond van de voorzitter van de fabriek, de heer D. J. Oostr, voerde ook de burgemeester van Menaldumadeel, de heer Torensma het woord. Hij toonde zich ingenomen met deze vooruitgang en wees op de gevaren, die het innerlijk leven van de zijde der techniek bedreigen,

Fabriek op maat

De heer C. van der Ploeg sprak namens de economische commissie van de Friese Zuivelbond. Hij herinnerde aan het onderzoek, dat er naar de meest wenselijke grootte van een zuivelfabriek door deze commissie is ingesteld. Deze grootte ligt bij een aanvoer van ongeveer twaalf miljoen kilo melk, zodat het indertijd door de commissie gegeven verbouwingsadvies voor Dronrijp achteraf steun vindt bij de resultaten van het onderzoek.

De heer Van der Ploeg prees de goede gedachte van het bestuur om direct reeds in het eerste jaar een zo groot mogelijke afschrijving op de verbouwing te doen. Voorzitter Oostr betoonde zich dankbaar voor deze opmerking en wilde, dat alle leden van de fabriek de noodzaak van deze afschrijving zouden inzien.

Voorts voerden o.a. nog het woord de voorzitter van de Weidumer fabriek, de heer Kl. Visser, architect A. Visser voor de bouwcommissie van de bond, de heer E. J. Annema als de hoofdwerktuigkundige van de bond, de heer Dijkstra als oud-bestuurslid en de heer H. v d. Ploeg namens het personeel. Deze bood tevens een klok aan. Door de sprekers werd vooral het werk van de heer Feitsma met bewondering vermeld, terwijl ook de aannemer, de heer Westerbaan, zijn deel van de waardering kreeg.

Directeur Jansma heeft een handig boekje samengesteld met een beschrijving en vele foto's van de werkzaamheden in de fabriek. Het boekje zal de leden ongetwijfeld een nauwere band tussen leden en fabriek leggen.

Bijlage II

Bron: Leeuwarder Courant 1978-02-01

Nieuwe kaasfabriek in Dronrijp start over enkele weken ⁴

Grootste fabriek van Friesland

Dronrijp - Naast en in de bestaande kaasfabriek van Dronrijp bouwt de coöperatieve zuivelindustrie **De Takomst** op het ogenblik de grootste kaasfabriek van Friesland en waarschijnlijk ook een van de grootste ter wereld. De weekproductie in de fabriek zal op zo'n 350 ton komen, dat is ruim vier procent van de totale capaciteit van de Nederlandse kaasindustrie. De kosten van de nieuwe fabriek zijn geraamd op twintig miljoen gulden. De fabriek zal een zeer grote arbeidsbesparing geven.

De fabriek in Dronrijp beschikt sedert drie jaar over een nieuwe melk- en weipoedertoren. De nieuwe kaasbereidingsafdeling moet over een jaar klaar zijn, hetgeen dan de sluiting van de kaasfabriek van **Marrum** met zich zal brengen. In de loop van maart komt reeds een deel van de nieuwe fabriek klaar en dan kan de produktie in Dronrijp reeds vergroot worden.

De beperkende factor is op het ogenblik de pekelkamer, die in Dronrijp geen hogere produktie toelaat dan 115 ton in de week. De nieuwe pekelkamer met een oppervlakte van een halve hectare (5.000 m²) kan echter in eerste aanleg een weekproductie van 200 ton aan. De controle van de pekelkamer geschiedt met t.v.-monitors.

Het is de bedoeling, dat Dronrijp straks **blokkaas** gaat maken. Als de nieuwe pekelkamer van de vereiste grootte is, kan ook de produktie van Goudse aangepakt worden. In de nieuwe fabriek zal wekelijks 340 ton kaas gemaakt moeten worden, waarvan 220 ton blokkaas en 120 ton Goudse van twaalf en zeventien kilo. (Op het ogenblik is de normale produktie 115 ton per week).

De nieuwe kaasbereidingsapparatuur wordt opgesteld in de oude pekelkamer. In de zuivelindustrie en in de zuivelmachineindustrie bestaat grote spanning over de vraag welke apparatuur De Takomst voor de fabriek in Dronrijp zal kiezen. Er komt in ieder geval een geheel geautomatiseerde kaasbereidingsapparatuur. **Koopmans Engineering in Bolsward** heeft de eerste ronde gewonnen met de levering van acht **kaastreinen** van elk 60 ton voor de eerste kaasrijping. Ook deze opslag van de kaas is geheel geautomatiseerd.

De kaasopslag van de Goudse vindt plaats in de kaastreinen, maar die voor de blokkaas zal volgens een nieuw systeem gebeuren. De rijping van deze kaas **in folie** geschiedt in **box-pallets**, wat voor Friesland een nieuw systeem is. De rijping van deze kaas in Dronrijp duurt zes weken. Voor de afhandeling van de zaken bij de kaasopslag zijn twee man nodig, een voor de bediening van de knoppen en een voor de bediening van de machines.

Het bedrijf in Dronrijp wordt een kijkfabriek zo deelde de hoofddirecteur van *De Takomst*, de heer **Wout Kranenburg**, ons mee. Het publiek zal gemakkelijk door de fabriek kunnen gaan

⁴ Zie meer over deze vernieuwingen in 'heruitgave' *Techniek in de kaasmakerij* elders in deze site

zonder dat daarbij het productieproces gestoord wordt en zonder dat de kijkers in moeilijke situaties tussen de apparatuur kunnen verzeilen. Er komt o.a. een wandelbordes van waar men de gang van zaken kan gade staan.

Bij de fabriek komen vier silo's voor de opslag van melk. Elk van deze silo's krijgt een capaciteit van 350 ton melk bij een hoogte van vijftien meter. In de fabriek worden verschillende nieuwe snuffjes toegepast. De pekelkamer krijgt geen betegeling maar plastic-platen van vijf bij twee meter. Deze platen geven een betere isolatie - en dus minder vochtneerslag - , hetgeen een betere bescherming tegen schimmelvorming biedt. Zoals bekend overweegt *De Takomst* een fabriek van dezelfde capaciteit in Wolvega te bouwen in de jaren tachtig.

Voor de bouw van de fabriek in Dronrijp is een bouwteam gevormd. De heer Cees van der Ploeg, oud-directeur van *De Takomst* is het hoofd van het „kleine” bouwteam. De fabriekshallen zijn ontworpen door de architect van de Friese Zuivelbond, de heer Jan Faber.

De verbouwing van de zuivelfabriek in Dronrijp verandert het aanzicht van de fabriek volkomen. Geheel links op de foto bevindt zich de nieuwe kaasopslag en de pekelkamer. Midden op de voorgrond komen de nieuwe kaasmakerij met rechts (ongeveer voor de poedertoren) een viertal melksilo's.

